

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 3 . Sayı 6. Güz 2007

Kazananı Belli Olmayan Seçim: 1973 Genel Seçimi ve Seçim Propagandaları

Sedef BULUT

Gazi Üniversitesi

BULUT, Sedef, Kazananı Belli Olmayan Bir Seçim: 1973 Genel Seçimi ve Seçim Kampanyaları. *CTAD* Yıl 3, Sayı 6 (Güz 2007), 27-64.

12 Mart 1971 Muhtırasının gölgesinde yapılan 1973 seçimi müdahale sonrası ilk seçim olması dolayısı ile demokratikleşme mücadelesi içinde ayrı bir öneme sahiptir. Muhtıra ile başlayan olağanüstü dönem bu seçimle son bulmuştur. Sekiz siyasi partinin katıldığı seçimlerde, partilerin görüşlerindeki kutuplaşma ve çatışmalar belirgin şekilde sokağa yansımıştır. Oldukça hareketli geçen ve renkli görüntülere sahne olan seçim kampanyasında iddialı ve cazip sloganlar kullanılmış, fikir mücadelesi aynı zamanda bir propaganda mücadelesine dönüşmüştür. Hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamadığı ve oyların fazlasıyla bölündüğü 1973 seçimiyle birlikte 12 Eylül 1980'e kadar sürecek koalisyon hükümetleri dönemi başlamış bu durum hükümet krizlerini de beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1973 Genel Seçimi, Siyasî Propaganda, Seçim Kampanyaları, Demokrasi, Siyasî Partiler.

BULUT, Sedef, An Election Which Has No Winner: 1973's General Election and Election Campaigns. *CTAD* Year 3, Number 6 (Fall 2007), 27-64.

1973s election which were performed immediately afterwards Memorandum of 12th March 1971 came into prominence in democratization struggle as they were the first elections after intervention. Extraordinary period which had begun with memorandum came to an end with this elections. In the election conflicts of eight parties reflected to daily life distinctively. In stirring elections artsy and appealing mottos were used and thought struggle also turned to a propaganda conflict. In the elections any party was able to provide predominance as the votes were divided. Thus, coalition governments process which lasted until 12th september 1980 began and this caused many governmental crises.

Key Words: 1973's General Election in Turkey, Political Propaganda, Election campaigns in Turkey, Democracy , Turkish Political Parties.

Giriş

Demokrasinin en basit ve gerçekçi tanımını “Yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim” şeklinde dir.¹ şüphesiz ki bugünün modern demokratik toplumlarında seçimin yeri ve önemi tartışılmaz bir gerçektir. Seçimler halkın siyasi yaşama katılmasında başlıca rolü oynayan bir temsil aracı olmakla birlikte aynı zamanda yönetilenlere siyasi kararların alınmasına katılma imkânı vermektedir. 12 Mart 1971 Muhtırası’nın gölgesinde yapılan 14 Ekim 1973 Genel Seçimi ise Türkiye’nin geleceği ve demokratik düzenin işlerliğinin sağlanabilmesi açısından büyük bir sınav niteliği taşımaktadır.

Müdahale sonrasında 1961 Anayasası’nın birçok maddesi değiştirilmiş, askeri müdahale ile iktidardan uzaklaştırılan Adalet Partisi (AP), 1960 müdahalesinin aksine, aynı isim, lider ve kadro ile seçimlere katılabilmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise Cumhuriyet tarihinde ilk kez, İnönü’nün katılmadığı bir seçime gitmiştir. 1969 Seçiminde olduğu gibi 1973 seçiminde de sekiz parti seçime girmiş, bu yönüyle 1950’den beri en fazla parti katılımının gerçekleştiği seçimlerden birisi olmuştur.²

14 Ekim seçiminde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel Isparta’dan, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Zonguldak’tan, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu Kayseri’den aday gösterilmişlerdir. Diğer üç partinin liderleri ise Millet Partisi (MP) Genel Başkanı Cemal Tural, Milli Selamet Partisi (MSP) Genel Başkanı Süleyman Arif Emre ve Demokratik Parti (DP) Genel Başkanı Ferruh Bozbeyle İstanbul’dan aday olmuşlardır. Türkiye Birlik Partisi (TBP) Genel Başkanı Mustafa Timisi Sivas’tan, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise Adana’dan milletvekili adayı olacaklardır.³

1969 Seçimi öncesinde siyasi yelpazede oluşmaya başlayan parçalanma süreci 12 Mart Müdahalesi sonrası kurulan olağanüstü rejim altında da devam etmiş, 1973 Seçiminden itibaren ise bu parçalanmalar seçmen tabanında yeni bir saflaşmaya neden olmuştur.⁴

¹ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, 1975, s.1-7.

² Orhan Erkanlı, “Seçim Öncesi Genel Durum”, 7 *Gün*, Sayı 47, 1 Ağustos 1973, s.17.

³ *Milliyet*, 3 Ağustos 1973, s.1.

⁴ Şirin Tekeli, “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul, 1983, s.1816.

Seçim Kampanyasında Propaganda Mücadelesi: *Kırat*, *Anahtar* ve *Karaoğlan*

1973 Seçimi öncesinde henüz resmî propaganda başlamadan çok önce gerek gazeteler gerekse TRT seçim ortamına girmiştir. Siyasî partilerin giriştiği siyasal propagandayı, haber olarak vatandaşlara duyurmak üzere öncelikle gazeteler Ağustos ayı itibariyle muhabirleri aracılığıyla bütün Türkiye'yi tarama çalışmalarına başlamışlardır. Bu durum resmî seçim kampanyası boyunca da devam etmiştir. Seçim kararının alındığı tarihten itibaren ülke gündemini yoğun bir şekilde seçim propagandalarının meşgul ettiği görülmektedir. Parti liderlerinin görüşlerine basında geniş yer verilmiş, sokaktaki vatandaşın seçimlere gösterdiği ilgi değerlendirilerek zaman zaman sonuç hakkında tahminler yapılmıştır.⁵

Seçim meydanları renkli görüntülere sahne olmuş partilerin siyasî görüşlerindeki çatışma ve kutuplaşma belirgin bir şekilde sokağa yansımıştır. Liderler arasındaki söz düellosu zaman zaman sertleşirken bazı geziler olaylı bir şekilde neticelenmiş ve gündemi meşgul etmiştir. Seçimin Ramazan ayına tesadüf etmesi ve 29 Ekim'de Cumhuriyetin 50. yılının kutlanacak olması da seçimin karakteristiğini etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Partilerin vaatleri, sloganlar ve kampanyalarla birlikte fikir mücadelesi aynı zamanda bir propaganda mücadelesine dönüşmüştür.

Seçim öncesi propaganda için en fazla harcama yapan parti AP olarak gözükmektedir. AP, propaganda savaşında genel başkan Demirel'i ön plana çıkarmaktadır. Amerikanvari bir seçim kampanyası hazırlığında olan AP, Demirel'in üç değişik pozda fotoğrafını ve *Kırat* afişlerini kampanyanın en etkili silahı olarak kullanmaktadır. Propaganda için uzmanlarla çalışan parti Amerikan Başkanı Nixon'un seçim kampanyasından esinlenmiş, bir milyon adet teneke rozet hazırlanmıştır. Rozetlerin bir yarısında Demirel portresi diğer yarısında ise *Kırat* resmi bulunmaktadır. Yaklaşık altmış milyon afiş bastırılarak ücretsiz olarak dağıtılması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra yapışkanlı kağıtlar, rozetler ve kadın kollarının hazırlatıldığı genel başkan desenli ipek mendiller propaganda malzemesi olarak kullanılacaktır. Ayrıca Genel Merkez tarafından üç tane kitap bastırılmıştır. Süleyman Demirel tarafından yazılan *1973'e Bakarken* ve 1971 *Buhranı ve Aydınlığa Doğru*, İsmet Sezgin tarafından yazılan *Buhran Dönemi Bütçeleri*

⁵ Oya Tokgöz, "Televizyonun Kadının Siyasallaşmasına Etkisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart- Aralık, 1976, s.138.

ve AP⁶ Kadın kolları tarafından hazırlanan mendil ve eşarpların üzerinde ise şu slogan yer almaktadır: “Mutfağa aş, eşine iş, çocuğuna istikbâl”.⁷

CHP'nin seçim öncesi en büyük şikâyeti maddî yetersizlik olmuştur. Hazineden partilere yardım yapılmaması diğer partiler kadar CHP'yi de etkilemiştir. Aday adaylarından toplanan paralarla partinin eski borçları ödenmiştir. Kapatılan *Ulus* gazetesi ve Ulusal Basımevinde çalışanların o güne kadar ödenmemiş tazminatları da aday adaylarından toplanan bu paralarla ödenmiştir. AP'nin aksine CHP'nin propaganda faaliyetleri uzmanlar tarafından değil gönüllüler tarafından yürütülmüştür. “Tanıtma Komitesi” adı altında birleşen gönüllü ev hanımları da seçim çalışmalarında aktif rol almışlardır.

Propaganda malzemesi olarak Bülent Ecevit'in çeşitli boylarda renkli fotoğrafları hazırlanmış, CHP'nin *Altıok*'unun yer aldığı tükenmez kalemler, Ecevit fotoğrafı ve Altıok bulunan anahtarlıklar, plastik ve mineli rozetler, büyük ve küçük boy bloknotlar, evrak çantaları ve dört ayrı boyda altıoklu bayraklar hazırlanmıştır. Ancak AP'den farklı olarak bu malzemeler partiye bağışta bulunan kişilere yaptıkları bağış miktarına göre dağıtılmaktadır. Tanıtım malzemesinin bağış karşılığı verilmesi siyasî kuruluşlar tarafından o güne kadar uygulanmamış bir yöntemdir. Bağış karşılığı malzeme dağıtılmış ve toplanan bağışlar bir nevi döner sermaye imkânı sağlamıştır. Bunların yanı sıra Ecevit'in çeşitli konulardaki görüşlerini açıkladığı *Ecevit Diyor ki* adlı kitap seçim malzemesi olarak dağıtılmış ve *Ak Günlere* adıyla bir bildirge kitapçığı hazırlanmıştır.⁸

DP'nin seçim öncesi propaganda çalışmalarında da Süleyman Demirel ön plâna çıkmıştır. DP, Demirel'in görüşlerinden, sözlerinden iktidarda ve muhalefette yaptığı ve yapmadığı işlerden bahsederek oy toplamaya çalışmaktadır. DP'nin seçim kampanyasını yürüten Cevat Önder parti olarak Demirel'in çelişkilerini ortaya koymayı hedeflediklerini söylemektedir. Hazırlanan broşürlerin ilkinde bu çelişkilerden bahsedilmekte diğerlerinde ise AP'nin program ve felsefesinden nasıl uzaklaştığı vurgulanmaktadır. En ilgi çekici broşür ise Demirel ile Yassıada eski Adalet Divanı üyesi olan Ferruh Adalı'nın birlikte gösterildiği broşür olmuştur. AP aday adayı olan Ferruh Adalı'nın AP'ye katılması⁹ ve Demirel tarafından bu durumun kabul edilmesi, başta DP olmak üzere fazlasıyla eleştirilen bir konu olmuştur.

⁶ *Milliyet*, 25 Ağustos 1973, s.1.

⁷ *Tercüman*, 12 Eylül 1973, s.7.

⁸ *ABC*, 1 Ekim 1973, s. 5-6, *Milliyet*, 26 Ağustos 1973, s.1.

⁹ Yassıada hakimlerinden ve Yargıtay Eski Başkanı Adalı'nın törenle (6 Temmuz günü) AP'ye katılması büyük tepkilere yol açmış ve Genel Merkeze gönderilen telgraflarla protesto edilmiştir.

Her biri on altı sayfalık bu üç broşürün yanı sıra seçim beyannâmesi kitap olarak bastırılacak, duvarlara yapıştırılmak üzere partinin çeşitli sloganlarını içeren kağıt bantlar hazırlanacaktır. Görüldüğü üzere seçim öncesi propaganda hazırlıkları genel olarak AP Genel Başkanı Demirel üzerine bina edilmiştir.¹⁰

Son kongresinde “ Millî Güven Partisi” olan adını “ Cumhuriyetçi Güven Partisi” olarak değiştiren CGP, isim değişikliği parti amblemi altındaki yazıyı da etkileyince geçen seçimlerde kullandığı kağıt rozetlerin ve el afişlerinin klişelerini de yeniden yaptırmak zorunda kalmıştır. İl ve ilçe merkezlerindeki tabelaların değiştirilmesi, parti resmî kağıtları ve mühürlerinin değiştirilmesi maddî açıdan partiyi sıkıntıya sokmuştur. Vatandaşa dağıtmak üzere rozetler yenilenmiş ve AP'nin aksine bu rozetlerde genel başkan resmi değil partinin amblemi olan “koç” figürü kullanılmıştır. Genel Başkan Turhan Feyzioğlu'nun fotoğrafları ise yalnızca parti il ve ilçe merkezlerine dağıtılmak üzere hazırlanmıştır. “Yapıcı lider,” “yapıcı parti” düsturuyla hareket CGP, çeşitli konulardaki görüşlerini içeren broşürler hazırlamıştır. Parti ambleminin her iki yanına sıralanan ve çoğunluğu Feyzioğlu tarafından hazırlanan sloganlar şunlardır ; “Aka ak, karaya kara”, “Bölünen değil, büyüyen partiyiz”, ”Koç, yiğitlik, mertlik, iman işaretidir”, “Hem komünizmi, hem yoksulluğu yeneceğiz”, “ Tutucu da yıkıcı da değil, yapıcıyız”, “Milliyetçilik rehberimizdir.”¹¹

MSP'nin seçim öncesi hazırlıklarında ise “millî görüş” düşüncesinin ön plâna çıkarıldığı görülmektedir. MSP yöneticileri öteki partiler gibi fazla gösterişli hazırlık yapmaktan ve israftan kaçınıldığını ifade etmektedirler. Bununla birlikte propaganda gezileri için iki tip bayrak, anahtar figürlü madenî ve kağıt rozetler hazırlanmıştır. CGP'de olduğu gibi MSP'de seçim kampanyasında genel başkan ya da lider resmi kullanmayacaktır. Şahısların değil onların fikriyatının anlatılmasını savunan MSP'liler, bunu da seçim beyannâmesi ve sloganlarla yapmayı hedeflemektedirler.

AP'nin fikirlerini yayan *Son Havadis* gazetesi de bu olaya şiddetli tepki göstermiş, Yassıada mahkûmiyet kararlarında imzası bulunan birisinin AP'de yeri olamayacağını vurgulamıştır. Ferruh Adalı'nın, Yargıtay Başkanlarından İmran Öktem'in cenaze olayını protesto eden hakimler yürüyüşünde de yer almış olması eleştirilen bir başka konu olmuştur. Bu tepkiler AP'li yöneticileri zor durumda bırakmış bu tepkiler karşısında İsmet Sezgin, Adalı'nın, Yassıada mahkemelerinde “millî iradenin temsilcilerine ceza verilemez görüşünü savunduğunu ve kararlarda imzası bulunmadığını” öne sürmüştür. *Adalet*, 11 Ağustos 1973, s.1. Sezgin'in bu açıklaması üzerine Yassıada mahkemesinin eski başkanı Salim Başol yaptığı açıklamada Yassıada'da Anayasa'yı ihlâlin maddî vakıası olarak kabul edilen 17 davanın suçluluk kararlarında Ferruh Adalı'nın imzası olduğunu açıklamıştır. *Barış*, 8 Ağustos 1973, s.1.

¹⁰ *Milliyet*, 27 Ağustos 1973, s.1.

¹¹ *Milliyet*, 27 Ağustos 1973, s.2.

MHP, TBP ve MP ise seçim öncesinde bu konuda fazla hareketli gözükmemektedir. Rozet, parti bayrakları ve seçim beyannâmeleri dışında bir hazırlık yapılması düşünülmemektedir¹². Partiler arasında maddi bakımdan büyük eşitsizlikler olduğunu belirten Türkeş'e göre bu adaletsizlik bir an önce ortadan kalkmalıdır. MHP'li gençlerin "kan kampanyası" açarak partiye destek olduklarını ve yurt dışındaki işçilerin yardımlarıyla ayakta kalmaya çalıştıklarını ifade eden Türkeş'e göre Türkiye'nin her yerinde açılan kampanyalarla 14 Ekim seçiminden iyi bir netice ile çıkılacaktır.¹³

1973 Seçim Kampanyasında göze çarpan en ilginç özelliklerden birisi ise geçmiş dönemlerde aktif politika yapmış üç ünlü siyasetçinin eski partileri aleyhinde kampanya yürütmesidir. İsmet İnönü, Celâl Bayar ve Osman Bölükbaşı seçmenden açıkça bu partilere oy vermemelerini istemişlerdir. İnönü CHP'li seçmene hitaben "Marksistlerin kullanmaya elverişli gördükleri bir partinin ne kadar kendilerini temsil ettiğini düşünmeleri gerektiğini" ifade ederken Bayar açıkça AP'nin yöneticilerine karşı olduğunu söylemektedir. Bölükbaşı da, MP'nin artık sadece bir tabela partisi hâline geldiğini vurgulayarak oyların artık demokrasiyi yaşatacak olanlara verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.¹⁴

Seçimin yapılmasına az bir zaman kala meydanlardaki propaganda savaşının iyice alevlendiği görülmektedir. Partiler son kozlarını da meydanlara sürerken mitinglerdeki kalabalık ve topluluğun gösterdiği coşku da bir anlamda seçim sonuçlarını tahmin için bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda en coşkulu kalabalıklara AP ve CHP'nin bazı yerlerde de MSP'nin mitinglerinde rastlanmaktadır. Meydanlardaki en göze çarpan semboller ise Demirel'in fötr şapkası, Ecevitli gömlekler, bayraklarla süslenmiş kırat, havaya uçurulan güvercinler ve MSP'nin anahtar figürü olmuştur.

Bu dönemde Ecevit için kullanılan ve tesadüfen ortaya çıkan "Karaoğlan" lakabı halk tarafından çok benimsenmiş hattâ isminin önüne geçmiştir. Özenli kullandığı Türkçesi, şair ruhu ve şehirli kimliği ile siyasî konuşmalara yeni bir renk getiren Ecevit'in kelimeleri ustaca kullanmadaki başarısı önce radyoda sonraki seçimlerde ise televizyonda kendisine avantaj kazandırmıştır. Ecevit "olasılık", "eşgüdüm", "olanak" vb. kelimeleri yaşayan dile katmıştır.¹⁵

¹² *Milliyet*, 28 Ağustos 1973, s.9.

¹³ *Sabah*, 18 Eylül 1973, s.1.

¹⁴ *Hürriyet*, 3 Ekim 1973, s. 15.

¹⁵ Necati Özkan, *Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*, İstanbul, 2004, s.39.

Taksim mitingi ise AP ve CHP'nin gövde gösteri yaptığı mitingler olmuştur. Her iki partinin de büyük kalabalıklara hitap ettiği Taksim'deki CHP mitinginde dönemin ünlü sanatçılarından birisi de Ecevit'e destek vermiş ve CHP'nin kullandığı sloganlara bir de dönemin popüler bir şarkısı eklenmiştir.¹⁶ Böylece CHP daha önce yurtdışındaki seçim kampanyalarında uygulanan bu propaganda yöntemiyle seçim meydanlarına yenilik getirmiştir.

Seçim kampanyası sırasında kitle haberleşme araçları gazeteler, radyo ve televizyon seçmenlere siyasal propagandayı haber verme işlevini yerine getirmeye çalışırken radyo aynı zamanda propaganda aracı olarak kullanılmıştır.¹⁷ 1973 seçiminden önce TRT, televizyondan ve radyodan seçimle ilgili haberleri vermiş ancak bu haberlerin süresi ve kapsamı gazetelerin yanında oldukça sınırlı kalmıştır. TRT Yönetim Kurulu 1973 seçiminden önce, radyodan ve televizyondan genel seçime katılan 8 siyasal partinin eşit ağırlık tanınmak suretiyle haberlerde yer almalarını radyoda politikacıların sesleri, televizyonda ise görüntülerinin kullanılmamasını kararlaştırmış, 1973 Ağustos ayı başından başlamak üzere radyo ve televizyondan "seçime doğru" adlı programların yayınlanmasına geçilmesini uygun görmüştür. 298 Sayılı Seçim Yasası gereğince, 2 Ekim 1973'ten itibaren genel seçime katılmaya hak kazanan partiler radyodan konuşma yapmışlardır. Televizyon vasıtasıyla seçim propagandası ise yasa değişikliği söz konusu olduğu için yapılamamıştır.¹⁸ Televizyondan propaganda amaçlı olarak partilerin yararlanabilmeleri ancak 1977 seçimiyle mümkün olabilmıştır. İlk profesyonel seçim kampanyası da 5 Haziran 1977 Genel Seçiminde yapılmış ilk defa bir reklam şirketi siyasal kampanya yürütme görevini üstlenmiştir.¹⁹

¹⁶ Yaklaşık 80 bin kişinin katıldığı Taksim mitinginde Ecevit'ten önce kürsüye çıkan 70'li yılların ünlü pop müzik sanatçısı Şenay, "Bir sanatçı olarak yüce Atatürk'ten bu yana ilk kez sanat, kültür, eğitim ve diğer sorunlarımıza böylesine eğilmiş yegane politikacı sayın Ecevit'e kalbim ve bütün vicdanımla inanıyorum" şeklinde konuşmuş ve "Hayat Bayram Olsa" şarkısıyla kalabalığı coşturmuştur. CHP'nin Çorlu, Lüleburgaz, Edirne ve Tekirdağ gezilerine de aynı sanatçı eşlik etmiştir. *Hürriyet*, 12 Ekim 1973, s.1.

¹⁷ TRT Yönetim Kurulu, seçim öncesinde her parti için radyodan 19.00 haber bülteninden sonra, her akşam 90 saniye (1.5 dakika) süre ile, televizyonda ise 20.30 haber bülteninden sonra 45 saniye süre ile seçimle ilgili haberlerin verilmesini uygun görmüştür. Bu programları televizyon için Cemal Aygen, radyo için Erdinç Sağlam hazırlamıştır. Radyodan yapılan konuşmalar seçim yasakları doğrultusunda 13 Ekim 1973 günü saat 17.00'de sona ermiştir. Bkz. Oya Tokgöz, a.g.m., s.139.

¹⁸ Tokgöz, s.139-140.

¹⁹ Özkan, a.g.e., s.45.

Seçim Kampanyasında Kullanılan Sloganlar

Sekiz partinin katıldığı ve bu yönüyle en çok parti katılımının gerçekleştiği seçimlerden birisi olan 1973 seçimi, kullanılan sloganlar açısından da oldukça zengindir. Partiler ortaya koydukları sloganlarla hem görüşlerini özetlemekte hem de diğer partilerin eleştirisini yapmaktadırlar. Partiler en vurucu ve akılda kalıcı sloganları yaratmaya çalışmış en güzel vaatleri yapabilmek için âdeta birbirleriyle yarışmışlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde fikirlerin mücadelesi aynı zamanda sloganların mücadelesi olmuştur.

AP seçim öncesinde belli başlı sekiz slogan kullanmıştır. AP'nin kullanacağı sloganlar gerekçeleriyle birlikte kamuoyuna açıklanmıştır. İlk slogan "halkın derdini halktan olanlar anlar" şeklinde tespit edilmiştir. Halkla beraber ve halk için çalışmanın AP'nin en kutsal amacı olduğu belirtilirken halkın en masum istek ve feryatlarına kulak tıkayan, umursamayan âdeta halkı "kapıkulu sürüsü" olarak gören her türlü zihniyet ve idareye karşı olunduğu da önemle vurgulanmıştır. Demokrasi ve AP'nin birbirinin tamamlayıcısı hatta eşdeğeri olduğu vurgulanmış, ikinci slogan "Demokrasinin bayrağı AP" olarak açıklanmıştır. "dirlik, düzenlik, kalkınma" üçüncü slogan olarak seçilmiş halkın özlemini çektiği huzur ortamını sağlamak, hak ve hukukunu korumak, kanun hakimiyeti içinde kendi gücü içinde yurt kalkınmasını gerçekleştirebilmek arzusu bu slogan ile ifade edilmiştir.

AP'nin temel hedefleri arasında eğitimde fırsat eşitliği sağlamak, kabiliyetleri geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel hizmetlerden bütün vatandaşları yararlandırarak maddî manevî mutluluğa ulaştıran sosyal refah devleti kurma ideali yer almaktadır. Bu doğrultuda üretilen sloganlardan birisi de "işsizliğe, cahillığe, çaresizliğe, paydos" olmuştur. Çalışanların adaletli pay alarak yaşam standartlarını yükseltmeyi ve gelir dengesizliklerini de ortadan kaldırmayı hedefleyen AP, bu amaçla "alın terine, göz nuruna, emeğe değer" sloganını seçmiştir. "Sıcak aş dertsiz baş, mutlu yurttaş" sloganının ardında ise ekonomik kalkınmaya paralel olarak halkı sosyal güvenceye kavuşturabilme dileği yatmaktadır.

AP'nin kendine temel felsefe yaptığı büyük ve güçlü Türkiye ideali ise "daha güçlü AP, daha büyük Türkiye demektir" şeklinde iddialı bir sloganla kamuoyuna duyurulmuş ve Demirel "Büyük Türkiye" hedefini her fırsatta dile getirmiştir. Son olarak ise "birlik kuvvettir, AP'de birleşelim" sloganı açıklanmış ve en ücra köyden en büyük kente kadar gelir düzeyi en düşüğünden en yükseğine kadar tüm Türk Milletini bir birlik ve bütünlüğe kavuşturma ideali vurgulanmıştır. Özellikle sağ kanatta ortaya çıkan bölünmeler göz önünde

bulundurulacak olursa aynı zamanda bu sloganla sağda birlik özleminin de dile getirildiğini düşünmek mümkündür.²⁰

DP seçtiği sloganların ilkinde “milliyetçiyiz, demokratız, sağcıyız” diyordu. Sağ parti kimliğinin önemle altını çizen DP, milletin büyük bir çoğunluğunun solun karşısında olduğunu öne sürüyor ve sağcılığın faşistlik, gericilik ve ırkçı olmak anlamına gelmediğini vurguluyordu. DP'nin kullandığı en popüler sloganlardan birisi ise “her şeye rağmen söz milletindir” olmuştur. Bu slogan, 1946 hareketinin çıkış noktasını ifade etmektedir. Vatandaşın günlük hayatta ağırlığını duyduğu ve sıkıntı çektiği meselelere çare bulmayı amaçlayan DP, milletin şikâyet ettiği konuları tespit etmiş ve bunu şu şekliyle sloganlaştırmıştır: “Komünizme, anarşiye, pahalılığa, işsizliğe, haksızlığa dur diyoruz”. Siyasî parti yöneticilerinin partizanca davranmaları ve kendi yakınları ve taraftarlarına menfaat sağlamalarını eleştiren DP, “kardeşe, yoldaşa, değil vatandaşa hizmet edeceğiz” sloganıyla da bu görüşünü dile getirmektedir. DP son sloganını “oylarınızın imanlı ve cesur bekçisi Demokratik Partidir” şeklinde açıklamıştır.²¹

MHP'nin bizzat Genel Başkan Alparslan Türkeş tarafından açıklanan sloganlarının ilki ise “Alın terine hürmet, millete hizmet” olmuştur. Millete hizmeti her şeyin üstünde gören ve gerek parti programında gerekse de seçim beyannâmesinde bu hususun üzerinde önemle duran MHP bu görüşünü seçim sloganlarına da yansıtmıştır.

“İşsizlikten, hastalıktan, ihtiyarlıktan korkuyu biz yeneriz” sloganında ise diğer partilerin sloganlarında da rastlanan vatandaşın günlük sıkıntılarına çare bulma isteği görülmektedir. Toplumun en önde gelen sorunlarının başında işsizlik tespit edilmiştir. Sosyal güvenceyi sağlamak amacıyla meslekî ve sosyal risklere karşı bütün vatandaşları belli oranda devlet teminatı altına almak da MHP'nin hedefleri arasındadır. Bu amaçla parti programında²² özellikle sağlık, hastalık, işsizlik ve yaşlılık sigortası vurgulanmakta ve savunulmaktadır. “Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir” diyen MHP, sosyal adaleti sağlamayı hedeflemiş ve insanın insan tarafından istismar edildiği bir iktisadî düzeni reddetmiştir. “Yalnız hakka-hakikate dost, yalancıya talancıya, lükse israfa paydos” sloganı ile iktisadî kalkınmayı sağlamak için kaynak israflarının önlenmesini ve sermayenin lüks tüketim maddeleri üretimine akmasını engellemeyi hedeflemektedir.

²⁰ ABC, 1 Ekim 1973, s.2-4, *Son Havadis*, 1 Ekim 1973, s.1.

²¹ *Adalet*, 10 Eylül 1973, s.1.

²² *Kudretli, Müreffeh ve Büyük Türkiye için MHP Programı*, Ankara, 1973, s.52.

MHP'nin misyonunu en çok ortaya koyan sloganlardan birisi ise "anarşiyi okuldan, sokaktan, devletten biz kovarız" sloganı olmuştur. Milleti ortadan kaldıracak her türlü anlayış ve harekete karşı olan MHP, DP'nin sloganlarında da görüldüğü gibi komünizme karşı olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu görüşünü "komünizme karşı set, milliyetçi hareket" olarak ifade etmiştir. MHP'nin son sloganı ise "kapılma hiç hayale ver oyunu hilâle" olmuştur.²³

CGP'nin tespit ettiği sloganlar arasında ilki "huzur, güven ve refah için CGP" olarak açıklanmıştır. Vatandaşın devlet için değil, devletin vatandaş için var olduğu inancını temel düstür olarak kabul eden CGP sağ ve sol bütün aşırı akımlara karşıdır. Atatürk milliyetçiliğinin inançlı bir savunucusu olan parti ülke bütünlüğünün korunmasını başlıca hedef olarak görmektedir. Bu görüş seçim sloganlarına da yansımıştır. Diğer partilerde görüldüğü gibi temel kaygı güvenlik problemi ve anarşi oluşturmuş, yoksulluk ve pahalılık ikinci sırada yer almıştır. "Yıkıcılara karşı inançlı ve cesur mücadele" sloganı ile bu hedefini ortaya koyan CGP, toplumun temel inançlarını ve demokratik rejimi yıkmayan isteyenlere; komünistlere ve laiklik karşıtlarına karşı anayasal düzeni ve Türk toplumunun dayandığı manevî değerleri inançla savunma azmi içerisindeydi.

"Dürüst devlet idaresi için Cumhuriyetçi Güven Partisi" sloganıyla iktidara talip olan CGP, vatandaşlara toplum içinde fırsat eşitliği tanınmasından yana bir tavır alırken yolsuzluk ve israfla mücadele etmeyi yine temel hedefleri arasında göstermiştir. Sosyal adalet ve dengeli bir karma ekonomi ile ülkenin gelişmesini hedefleyen parti bu görüşünü "yurdun her köşesinde kalkınma" sloganı olarak dile getirmiştir. "Hem anarşiyi, hem yoksulluğu yenecek parti Cumhuriyetçi Güven Partisidir" diyerek partisinin ana hedefini ortaya koymuştur.²⁴

CHP'nin kullandığı sloganlar ise çoğunlukla Ecevit'in konuşmalarından alınan fragmanlar oluşturmuştur. "Ne yoksulluk ne baskı, ne ezilen ne ezen, insanca hakça bir düzen". Seçim meydanlarında en çok kullanılan ve en iddialı sloganların başında gelen bu slogan düzen değişikliği programı çerçevesinde bu özlemi en çok dile getirmesi noktasında seçim döneminde çok tartışılmıştır. "Sağın da solun da söz hakkını savunacağım" diyen Ecevit bu sloganla seçim bildirgesinde de önemle üzerinde durulan demokratikleşme özlemini dile getirmektedir. 12 Mart Muhtırası sonrasındaki ara rejim döneminde anayasa üzerindeki kısıtlamalar ve aydınlara yöneltilen baskılar Ecevit'in tepkisine yol açmış ve seçim meydanlarındaki konuşmalarının ana temasını oluşturmuştur. Düşünce özgürlüğünü savunan Ecevit'in bu görüşü sloganlaştırılmış ve sıkça kullanılmıştır.

²³ *Sabah*, 16 Eylül 1973, s.1.

²⁴ *Tercüman*, 12 Eylül 1973, s.1.

Halkçılık anlayışını her fırsatta vurgulayan Ecevit “Servet de halkın, devlet de halkın” sloganıyla ise kitleleri peşinde sürüklemiştir. Halk kelimesini çok sık relaffuz eden CHP Genel Başkanı meydanlarda “Halkçı Ecevit” olarak karşılanmıştır. Ecevit’in bu görüşü seçim bildirgesinde de “halkın üstünde hiçbir egemenliğin olmayacağı, hiç kimsenin devlete de servete de köle olmayacağı” ifadesiyle açıklanmıştır.²⁵ CHP’nin öne sürdüğü program çerçevesinde kalkınmanın köylüden başlaması ve tabanı güçlendiren bir ekonomi anlayışı ile adaletsizliğin önlenmesi hedefi “Zenginlerden başlayan kalkınmayı tersine çevireceğiz” sloganı ile ifade edilmiştir. Seçim mitingleri sırasında da AP ile arasında polemige yol açan “AP helâl oylarla iktidar geldi haram yiyenlerin iktidarı oldu” sloganı olmuştur. Ecevit iktidara geldiklerinde kazancı helâl olanları temsil edeceklerini ileri sürmüştür.

“Köylünün yaşama çabası işgal değil” ifadesiyle CHP’nin gerçekleştirmeye çalıştığı toprak reformu tasarısına dikkat çekilmektedir. “Toprak işleyenindir” ilkesini adaletli bir şekilde uygulamaya çalışan CHP, bu reformun bir “mülkiyet düşmanlığı” olmadığını savunmaktadır. “Millet Şahlandı sel gibi CHP’ye akıyor” sloganı ise bir temenniye ifade etmekle birlikte aynı zamanda siyasi rakiplerine karşı bir gözdağı vermeyi amaçlayan propaganda taktiği olarak değerlendirilebilir. CHP de diğer partilerin sloganlarında görüldüğü gibi komünizm meselesi üzerinde durmuştur. “Komünizmi özgürlükle önleyeceğiz” diyen CHP, düşünce özgürlüğü ve demokratik hakların genişletilmesi meselesine seçim beyannâmesinde de geniş yer vermiştir.²⁶ Aşırı akımların hoşgörü ve anlayışla engellenebileceğini savunan CHP’nin bu görüşüne karşılık diğer partilerin sloganları daha radikal tedbirler alınmasını içeren ifadeler taşımaktadır.

MSP’nin sloganları içinde en çok *Millî Görüş* anlayışını ifade eden “önce ahlâk ve maneviyât” sloganı kullanılmıştır. Erbakan’ın hemen her konuşmasında en çok kullandığı kelimeler ahlâk ve maneviyat olurken aynı zamanda seçim beyannamesi de bu görüş üzerine bina edilmiştir.²⁷ “Haklı Yol doğru yol MSP”, “14 Ekim 1973 Millet’in Kararı, Ever Bu Sefer Selameti Seçeceğiz”, gibi açık ve net ifadelerle seçmene ulaşan MSP, seçim beyannâmesinde geniş yer ayrılan sanayileşme idealini ve Erbakan’ın deyimiyle “ağır sanayii hamlesini”, “MSP Sanayii de Millî Hamle” sloganıyla ortaya koymaktadır. MSP’nin gerek program ve beyannâmesinde gerekse de seçim meydanlarında en çok üzerinde durduğu

²⁵ *CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, Ankara, 1973, s. 7. [Bundan sonra *CHP 1973 SB*]

²⁶ *Milliyet*, 1 Ocak 1974, s.1.

²⁷ *Millî Selâmet Partisi 1973 Seçim Beyannâmesi*, Ankara, 1973, s.1-16 [Bundan sonra *MSP 1973 SB*]

konu, sosyal adalet ve adil düzen ideali olmuştur. Her türlü faize ve şans oyunlarına da karşı çıkan MSP bu görüşlerini “İsrafa, Faize, İstismara, Fakirden Vergiye Hayır” şeklinde sloganlaştırmıştır. Kolay kavranan net sloganlar kullandığı görülen MSP bu anlamda diğer partiler kadar yaratıcı değildir. Demirel ile özdeşleşen “Büyük Türkiye” sloganı Erbakan tarafından da kullanılmış ve “Yeniden Büyük Türkiye” olarak ifade edilmiştir. Ortak Pazara şiddetle karşı çıkan ve buraya üyeliğin Türk milliyetçiliğini yok edeceğini öne süren MSP, bu görüşünü “Ortak Pazara Hayır” diyerek ifade etmiştir.²⁸

TBP'nin sloganları da CHP'nin sloganları ile benzerlik göstermektedir “Halkla beraber halkın demokratik iktidarı için mücadele” sloganı ile parti programında da ön plana çıkan halkçılık görüşü ifade edilirken düşünce özgürlüğü ile ilgili görüşleri “ Fikir ve düşünceler zincire vurulamaz” şeklinde sloganlaştırılmıştır. MSP'nin sloganlarında olduğu gibi TBP de net ifadeler kullanmış program ve beyannâmesindeki görüşlerini sloganlaştırarak seçim meydanlarında ve afişlerinde kullanmıştır. TBP'nin savunduğu düşüncelerden birisi de “af” meselesi olmuştur. Diğer partilerin hemen hepsi af isteğini beyannamelerinde ifade etmiş olmalarına rağmen bu isteği “Genel Af” şeklinde sloganlaştıran tek parti TBP olmuştur “Toprak ağalığına son, sömürüye paydos”, “Genel grev hakkı, serbest grev özgürlüğü” gibi sloganların ifade şekli; partinin görüş olarak sol bir parti olduğunu en fazla vurgulayan sloganlar olmuştur. Diğer parti sloganlarında üzerinde önemle durulan komünizmle mücadele görüşüne TBP'nin sloganlarında yer verilmemiştir. TBP, Türkiye'nin NATO üyeliğine açıkça karşı çıkmıştır. Bu görüşü ise “Üslerden arınmış, bağımsız tarafsız bir Türkiye için mücadele” şeklinde ifade edilmiştir.²⁹

Seçim Bildirgeleri ve Parti Programları

1961 Anayasası'nda siyasî partiler ister iktidarda isterse muhalefette olsun demokratik sistemin vazgeçilmez ögesi olarak tanımlanmaktadır.³⁰ Anayasaya göre siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü temel esasına uygun olmak zorundadır. Bunlara uygun olmayan partiler temelli kapatılır.³¹

²⁸ *Millî Gazete*, 23 Eylül 1973, s.1.

²⁹ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1973, s.1.

³⁰ 1961 Anayasası'nın 56. maddesi (30. 6. 1971-1421), ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Ankara, 1993, s.131.

³¹ 1961 Anayasası'nın 57. maddesi (15.3.1973-1699), Gözübüyük, *age.*, s.132.

1973 Seçimine katılan sekiz siyasi parti; CHP, AP, MSP, MHP, DP, CGP, TBP ve MP'nin parti programlarında, iktidara geldiklerinde yönetimde dayandıkları temel ilkeleri, ekonomik ve sosyal görüşleri kamuoyuna açıklanmaktadır. Seçim beyannâmeleri ise siyasi partilerin iktidara geldikleri takdirde yapmayı tasarladıkları icraatları ve bunları nasıl gerçekleştirecekleri hususundaki görüşlerini içeren belgelerdir. Esas itibarıyla seçim beyannâmeleri partilerin programlarının daha net ve somut ifadelerle vatandaşa aktarıldığı bir anlamda vaatler bütünüdür. Bu vaatler öncelikle partinin temsil ettiği seçmen kitlesini hedef almakla birlikte, seçim dönemindeki oy mücadelesi içinde genel seçmen kitlesini de etkilemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda seçim beyannâmelerinde herkese hitap eden genel ve net ifadelere, vurucu söz ve sloganlara yer verilmektedir. Seçim beyannâmeleri demokratik sistem içinde partilerin vazgeçemeyeceği temel metinlerdir.³² Bu noktada 1973 Genel Seçimine katılan partilerin çeşitli sorunlar üzerindeki görüş ve tutumlarını ortaya koymak amacıyla bu partilerin seçim öncesinde açıkladıkları beyannâmelerin ana hatlarıyla karşılaştırılmasında yarar vardır.

Adalet Partisi

Seçime katılan sekiz siyasi partinin beyannâmeleri ayrı ayrı incelendiğinde; AP'nin "Büyük Türk Milleti" hitabıyla başlayan beyannâmesinin giriş kısmında 1961-1973 arasındaki döneminin değerlendirilmesi yapılarak AP'nin geçmiş seçimlerden beri gerçekleştirdiği icraatlardan bahsedildiği görülmektedir. Beyannâmede şiddet olaylarının kötü niyetli çevrelerce kasdi olarak AP'ye karşı kullanıldığı iddia edilmiştir. Ülkedeki bütün huzursuzlukların faturasının AP'ye çıkarıldığı ve bu durumun AP'nin iktidardan uzaklaştırılmasına yol açtığı ifade edilerek "siyasî iktidarların zorla değiştirilemeyeceği" vurgulanmıştır.³³

"Parlamento buhranlarını aşmanın tek yolu hangi tarihte yapıldığına bakmaksızın seçimlerin hemen yenilenmesidir" diyen AP beyannamesinde Cumhuriyet, kamu düzeni, reformlar konularına da geniş yer verildiği görülmektedir. Devleti bir hizmet kuruluşu olarak tanımlayan AP, güçlü bir devletin en önemli dayanağı olarak adalet mekanizmasını görmektedir. Beyannâmede genel af konusuna değinilmekle birlikte ancak memleketin gerçeklerine uygun, Anayasa'yı zedelemeyecek ve makul bir affın savunulabileceğine dikkat çekilmektedir.³⁴

³² Bülent Daver, "Siyasal Açından Seçim Bildirgeleri", *Milliyet*, 3 Ekim 1973, s.1.

³³ *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara, 1973, s.5-9. [Bundan sonra *AP 1973 SB*]

³⁴ *AP 1973 SB*, s.20-25.

AP'nin seçim beyannâmesinde dış politika konusuna fazla değinilmemiştir. Ortak Pazar ile Avrupa ekonomik bütünleşmesinde Türkiye'nin de yerini alması için önceden sarf edilen çabaların daha da artırılması, aksaklıkların giderilmesi ve hazırlıklara hız verilmesi, Kıbrıs meselesinin dikkatle izlenerek Türklerin meşru haklarının sonuna kadar koruyarak barışçı bir çözüm öngörülmüştür. Türk milletinin her ferdine yeteneklerini geliştirmesi için fırsat imkânı veren "sosyal refah devleti kurma amacı" seçim beyannâmesinde önemle vurgulanmıştır.

Millî gelir içinde en büyük yeri sağlayan ve en büyük istihdam kapasitesine haiz olan Türk tarımına yeni bir hamle gücü kazandıracak olan bir "Yeşil Plan" öne sürülmektedir. Bu planın temel hedefi Türk köylüsünün gelirini iki katına çıkarmaktır. Bu amaçla tarım endüstrileşmesine doğru önemli ve hızlı adımlar atılacaktır.³⁵ Beyannâmede "kendi kaderine terk edilmiş insan bırakılmayacak" denilmekte ve "sosyal güvenlik" kavramı üzerinde önemle durulmaktadır. Sosyal güvenlik politikasının hedefi bütün grupları, özellikle çalışanları hizmetlileri tarım sektöründe her yaşta emek verenleri ve sosyal hizmetten mahrum köylüleri içine alacak şekilde genişletilecektir. "Herkes için eğitim" parolası ile AP, eğitimde fırsat ve imkân eşitliğini vaat etmektedir.³⁶

Cumhuriyet Halk Partisi

CHP'nin 1969 millervekili seçimi için "Düzen Değişikliği Programı" olarak yayınlamış olduğu bildiğe, 1973 seçiminde de geçerliliğini korumuştur. Muhtıra sonrasında yapılan yasa değişiklikleri üzerinde durulmuş, demokratik hak ve özgürlüklerde kısıntılar yapıldığı gerekçesiyle demokrasinin onarılması ve özgürlüklerin genişletilmesi konusu bildirgenin üzerinde durduğu temel konulardan birisi olmuştur.³⁷ 1973 seçim beyannâmesinin sunuş kısmında "kimse kimseden insanca yaşama hakkını esirgemeyecektir. Bu düzende insan insanı, yabancılar vatani sömürmeyecektir" denilmektedir. Halkın üstünde egemenliğin bulunmayacağı, devlete de servete de kimsenin kul olmayacağı da giriş kısmında ifade edilmiştir. CHP'ye göre; "gerçek ve hakça bir kalkınma ancak tüm halkın kalkınmasıdır. Sayılı kişilerin elindeki varlığı artırıp halk çoğunluğunu yoksul bırakan bir kalkınma geçerli sayılamaz. Hızlı kalkınma uğruna demokrasiden vazgeçilmesi ise asla kabul edilemez". Bildirgede toprak reformu meselesi üzerinde de önemle durulmaktadır. CHP'nin istediği toprak

³⁵ AP 1973 SB, s.40-43.

³⁶ AP 1973 SB, s.70.

³⁷ CHP 1973 SB, s.7.

reformu; çiftçinin özel toprak mülkiyetinden yoksun bırakılması değildir. Ancak toprak reformunu engellemek isteyen bazı varlıklı ve güçlü çevrelerin yıllar boyu CHP'nin önerdiği bu projeyi "mülkiyet düşmanlığı" gibi göstermeye çalıştıkları iddia edilmektedir. "Toprak işleyenindir" ilkesi adaletli ve bilimsel ölçülere uygun gerçekleştirilecek ve CHP iktidarı tarımında kullanılabilir her türlü su olanaklarının gereğince kullanılabilmesini hızlandıracaktır. CHP'nin bu görüşü "toprak işleyenin, su kullananın" sloganıyla ifade edilmiş ve sık sık kullanılmıştır.³⁸

1969 Bildirgesinde de öne sürülmüş olan *köy-kent projesinin* CHP iktidara gelir gelmez uygulanacağı üzerinde durulmaktadır. "Köy-kent" terimi, köyden kente, köylülüğten kentliliğe ve tarım toplumundan sanayi toplumuna düzenli ve sağlıklı biçimde geçişi tanımlamaktadır. Mera anlaşmazlıkları süratle giderilecek, meralar kişilerin değil köylülerin mülkiyet ve tasarrufu altında olacaktır. Meraları da kapsayacak toprak reformu bu bölgelerde öncelikle gerçekleştirilecek Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun feodal yapısı sona erdirilerek bu bölgelerde demokrasiye daha çok gerçeklik kazandırılacaktır.³⁹

CHP, Doğu ve Güneydoğu'nun sorunlarının etnik değil, sosyal ve ekonomik olduğunu ileri sürmektedir. CHP'ye göre; bu sorunlar ortadan kalkmaya başladığında bazı çevrelerin duyduğu aşırı kaygılarda kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Etnik özelliklere dayanan bölücü hareketler bir ölçüde varsa bunun kaynağı Ortadoğu'nun yeraltı kaynakları ile ilgili bazı yabancı hesaplarında ve tertiplerinde aranmalıdır. Türk devleti ülkenin yeraltı kaynaklarına tümüyle sahip çıkınca bu bölgelerde kalkınmayı hızlandıracak, dış kıskırtmalarda etkinliğini yitirecektir.⁴⁰ CHP, seçim bildirgesinde özel sektörde büyük sermaye kuruluşlarının da bulunmasına ve çoğalmasına karşı olmadığını vurgulamaktadır. Zorunluluklar dışında yabancı sermaye ile aşırı işbirliği yapma eğilimlerinin de tasvip edilmediği CHP bildirgesinde vurgulanmaktadır.⁴¹

CHP Seçim Bildirgesinde diğer parti beyannâmelerinde görüldüğü gibi 12 Mart öncesi olumsuzluklardan AP sorumlu tutulmuştur. CHP 1973 bildirgesinde, AP'ye yönelik eleştirilerin demokratik düzen noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. CHP, sosyal adaletsizliğin en önemli nedenlerinden birisi olarak eğitimdeki fırsat eşitsizliğini görmektedir. 12 Mart sonrasında üniversite özerkliğinin yok edildiğine dikkat çeken CHP, Anayasa'nın bütün

³⁸ CHP 1973 SB, s.23-41.

³⁹ CHP 1973 SB, s.41, 47.

⁴⁰ CHP 1973 SB, s.50.

⁴¹ CHP 1973 SB, s.69-83.

yurttaşlara tanıdığı düşünce özgürlüğünün üniversite gençliği ve öğretim üyelerinden esirgendiğini ileri sürmektedir.⁴²

CHP, Türkiye'nin AET'ye tam üye olmasını ekonomik açıdan olduğu kadar siyasî açıdan da faydalı bulmaktadır. Ancak AET ile bütünleşme çabaları ekonomik ve siyasî bağımsızlığa taviz vermeyecek şekilde düzenlenmelidir. Dış Türklerin haklarını korunması üzerinde önemle duran CHP Beyannâmesinde Kıbrıs konusuna özel bir yer verildiği görülmektedir.⁴³

Oldukça detaylı olarak hazırlanmış olan seçim bildirgesi kamuoyunda ve basında da çok tartışılmıştır. Bildirgede karma ekonomik sistem anlayışı vurgulanmış, demokrasi ve özgürlükler meselesine geniş yer verilmiştir. Diğer parti beyannâmeleriyle benzer özellikler göstermekle beraber CHP'ninki daha iddialı vaatler içermektedir. Bildirge genel olarak değerlendirildiğinde CHP sosyal demokrat bir parti olarak nitelendirilebilir. Ancak diğer partiler tarafından eleştirildiği şekliyle marksist ya da sosyalist bir parti olduğunu söylemek mümkün değildir. Bildirgede ister sağda ister solda olsun tüm aşırı uçlar reddedilmiş, çoğulcu katılımın ve demokratik rejimin önemi sık sık vurgulanmıştır. Ancak bütün bu idealizme karşılık esas mesele iktidara geldiği zaman CHP'nin, bu vaatlerin ne kadarını gerçekleştirebileceği meselesidir.

Cumhuriyetçi Güven Partisi

CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'nun ise seçim öncesindeki konuşmalarıyla öncelikle "Ortanın Solu"ndan tedirgin olan eski CHP'lilerin desteğini sağlama çabasında olduğu görülmektedir. Feyzioğlu, Ortanın Solu'nu komünizme giden yol olarak nitelemiş ve güçlü devlet için tüm milliyetçilerin el ele vermesini istemiştir.⁴⁴ CGP'nin seçim beyannâmesinde de bu fikrin etkisi açıkça görülmektedir. Sosyal devleti savunan CGP sosyalist devlet düşüncesini ise bir macera olarak nitelendirmektedir. CGP Parti programında temel görüşler bölümünde yer alan bu düşünce seçim beyannâmesine de yansımıştır. Milliyetçiliği ilham kaynağı olarak gören CGP, her cemiyet meselesine, her iktisadî ve sosyal konuya sınıf kavgası açısından bakan görüşleri reddetmektedir. Seçim Kanunu'nun hür ve demokratik rejim yaratına değişmesini isteyen CGP karma ekonomik görüşü savunmaktadır. Parti programında ayrıntılı olarak

⁴² CHP 1973 SB, s.124, 145-146.

⁴³ CHP 1973 SB, s.170-174.

⁴⁴ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul, 1987, s.737.

açıklanan iktisadî görüşe parti beyannâmesinde de yer verilmiştir. Komünizme karşı mücadele edilmesi fikri de beyannâmede geniş yer tutmaktadır.⁴⁵

CGP af konusunu insanî bir mesele olarak değerlendirmekte ve bir af kanunu çıkarılması fikrine katılmaktadır. Ancak affın kolay oy toplama aracı olarak kullanılmasına karşı olduklarını belirten CGP'liler bu anlamda CHP'nin bu yöndeki isteklerine katılmadıklarını ifade etmektedirler. Dış politika konusuna CGP beyannâmesinde ayrıntılı olarak değinilmiştir. NATO'yu destekleyen CGP Ortadoğu konusunda ise Türkiye'nin geleneksel objektif tavrını devam ettirmesini savunmaktadır. Ancak Kıbrıs konusunda net bir tavır ortaya koyan CGP, burada bir oldu bittiye izin verilemeyeceğini önemle vurgulamaktadır. Ortak Pazar konusuna değinilmemiştir⁴⁶.

Seçim beyannâmesinde tarım konusu da ayrıntılı olarak işlenmiştir. Türk köylüsünü ve çiftçisini yoksulluktan kurtarmayı hedefleyen CGP, tarım ve toprak reformu, tarım sigortası ve tarım kredileri meseleleri üzerinde önemle durmuş, orman köylüsünün geçim şartlarının iyileştirilmesi hususuna beyannâmesinde yer vermiştir. İşsizliği önlemek, gelir dengesizliklerini gidermek, sigorta sistemini en geniş mânâda işletmek, sosyal güvenlik kurumlarının topladıkları paraların israftan ve yolsuzluktan uzak bir şekilde verimli ve güvenli bir şekilde kullanılmasını sağlamak CGP'nin temel hedefleri arasındadır.⁴⁷

Eğitimin her kademesinde millî, ahlâkî, ve manevî değerlere bağlı demokratik anlayışı benimsenmiş, vatanını milleti için çalışan yapıcı ve milliyetçi gençler yetiştirmek millî eğitim politikasının ana hedefi olarak belirlenmiştir. CGP'nin beyannâmesinde 12 Mart öncesi olaylar üzerinde de ayrıntılı olarak değerlendirilmeler yapılmıştır. Milliyetçilik düşüncesi her konuda belirgin olarak vurgulanmıştır. Her fırsatta komünizm tehlikesinden bahseden ve buna şiddetle karşı çıkan CGP'nin seçim beyannâmesiyle 1973 seçimi öncesinde MHP'den sonra en milliyetçi parti görünümünde olduğunu söylemek mümkündür⁴⁸.

Demokratik Parti

Demokratik Parti'nin seçim beyannâmesi ise, "946 hareketinin mana ve felsefesi etrafında elele" başlığı ile kamuoyuna açıklanmıştır. Beyannâmenin giriş

⁴⁵ Huzur Güven Refah İçin Cumhuriyetçi Güven Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, Ankara 1973, s.1-25. [Bundan sonra CGP 1973 SB]

⁴⁶ CGP 1973 SB, s.34-41.

⁴⁷ CGP 1973 SB, s. 42,78-92.

⁴⁸ CGP 1973 SB, s.98-109.

kısımında 1973 seçiminin önemi üzerinde durularak milletin, tarihin en kritik devrelerinden birini yaşadığına dikkat çekilmiştir. Milletin geleceğini tayin etmek ve demokratik nizamı yeniden kurmak için bu seçim büyük fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında DP beyannâmesinde öncelikle üstünde durulan konulardan birisi Komünizmle mücadele meselesidir. AP iktidarını artan “komünizm tehdidi” karşısında aciz kalmakla suçlayan DP’ye göre “memleketi Komünizmin kucığına sürüklenmekten kurtaracak yeni, cesur ve kararlı kadrolara ihtiyaç vardır”. DP bu mücadelede kararlı ve azimlidir.⁴⁹

Millî eğitim politikasının amacını demokrasiye, manevî ve millî değerlere bağlı gençler yetiştirmek olarak belirleyen DP, din eğitiminin önemine de dikkat çekmektedir. Vasıflı din adamı yetiştirmek için yeni okullar tesis etmek ve imam hatip okullarının orta kısımlarını açmak, Kur’an kurslarına gereken önemin verilmesini sağlamak DP’nin iktidara geldiğinde gerçekleştirmeyi düşündüğü projeler arasında yer almaktadır. DP, parti programında olduğu gibi seçim beyannâmesinde de karma ekonomiyi benimsediğini vurgulamıştır. Ancak DP’nin benimsediği ekonomik sistem özel teşebbüse önem veren ve milleti zenginleştirmeyi hedefleyen bir sistemdir. Bu amaçla DP karma ekonomiyi aşırı devletçiliğe ya da kolektivistliğe geçmek için bir ara sistem olarak gören sosyalizmin karşısında olduğunu seçim beyannâmesinde bir kez daha vurgulamıştır.⁵⁰

Türkiye’nin NATO üyeliğini lüzumlu gören DP Ortak Pazar içinde yer almasını da faydalı olarak görmektedir. Dış memleketlerde yaşayan Türklerin haklarının muhafazasına önem verilmesi bir tarafa Kıbrıs konusu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve bu dava “millî dava” olarak nitelendirilmiştir. DP, Ermeni meselesine de dikkat çekerek daha etkili bir propaganda yapılması gerektiğini savunmaktadır.⁵¹

Millî Selamet Partisi

MSP’nin seçim beyannâmesi “aziz ve muhterem milletimiz” hitabıyla başlamaktadır. Beyannâmenin giriş kısmında Türk milletinin geçmişten bu yana taşıdığı özelliklerden bahsedilerek özellikle ahlâkî ve manevî üstünlüğün her başarısının kaynağı olduğu vurgulanmıştır. Türk tarihi hakkında kısa bir yorumun yer aldığı beyannâmenin giriş kısmında *gayrimillîlik hareketinin* maddî ve manevî

⁴⁹ *Demokratik Parti, 946 Hareketinin Mana ve Felsefesi Etrafında Elele*, Ankara, 1973, s.1-17 [Bundan sonra DP 946 HMF Etrafında Elele].

⁵⁰ *DP 946 HMF Etrafında Elele*, s.22-35.

⁵¹ *DP 946 HMF Etrafında Elele*, s.59-73.

sahalarda gerilemeye neden olduğu ve bunun Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşündeki en önemli etken olduğu vurgulanmıştır. Çok partili dönem hakkında değerlendirmelerin yer aldığı bu bölümde milletin en çok alâka gösterdiği iki harekettten birisinin DP'nin diğerinin ise AP'nin kuruluşu olduğu belirtilerek en yeni hareketin ise MSP olduğu vurgulanmıştır. AP hakkında yoğun eleştirilerin yer aldığı bu kısımda, AP iktidarının milli bünye ile kaynaşmadığı, milli değerlerin tahrip edildiği ve milletin öz varlığından çok şey kaybedildiği iddia edilmektedir.

MSP beyannâmesinde dünyadaki gelişmelerin üzerinde de durulmuş kapitalist ve sosyalist sistemin eleştirisi yapılmıştır. Her iki görüşün de ortak noktasının maddecilik ve materyalizm olduğuna ve maddî sahadaki refahın ilerlemesine rağmen manevî bunalımların arttığına dikkat çekilmiştir. Türk milletinin ise tarih boyunca galip gelen en önemli vasfının idealizm olduğu ileri sürülmüştür.⁵² Beyannâme incelendiğinde bu partinin de MHP gibi “başkanlık sistemi”ni savunduğu görülmektedir. Senatonun kaldırılması, miller vekili sayısının 300'e indirilmesi, önemli meselelerin çözümü için referandum, halk vetosu, halk teşebbüsü gibi usullerin getirilmesi, ceza davalarında jüri sistemini getirmek MSP'nin 1973 beyannâmesinde savunduğu başlıca görüşlerdir. Ticaretin esas kaynağı da ahlâk olarak görülmektedir. MSP'nin iktidara geldiğinde yapacağı diğer uygulamalar ise spekülâtif piyasa oyunlarına son vermek ve karaborsa ile mücadele etmek olacaktır.⁵³

MSP beyannâmesinde millî eğitim konusuna da büyük önem verildiği göze çarpmaktadır. “İdealist millete materyalist eğitim yaptırılmaz” sloganı ile yola çıkan MSP, CHP ve AP'yi eğitim sistemindeki aksaklıkları düzeltmek istememekle itham etmektedir. Demokratik rejim ancak ahlâkçı ve maneviyatçı temel üzerine kurulabilir diyen MSP'ye göre ancak bu yolla gençleri içinde buldukları durumdan kurtarmak mümkün olacaktır. Beyannâmede kadın erkek herkesin ilim öğrenme hakkı bulunduğu ifade edilerek “geleceğin annesi” ve “ev hanımı” olacak kız çocuklarına ev ekonomisi ve çocuk gelişimi, ruhî, ahlâkî ve dinî terbiye ile ilgili bilgi verilmesini de zorunlu görmektedir. Eğitimde esas tutulan prensip terbiye ve fazilet olacaktır. Okullarda ise yaygın vasıtalarıyla çocuklara “nefsine hakim olmak, feragat ve fedakârlık” telkin edilecektir.⁵⁴

MSP beyannâmesinde dikkat çeken bir diğer özellik ise MHP ve TBP de olduğu gibi MSP'nin de Ortak Pazar'a karşı çıkmış olmasıdır. Ortak Pazar'ın Türk milliyetçiliğini yok edeceğini öne süren MSP, aynı zamanda yabancıların

⁵² MSP 1973 SB, s.1-16.

⁵³ MSP 1973 SB, s.18-24.

⁵⁴ MSP 1973 SB, s.25-33.

ülkemizde iş kurmasının ve arazi satın almasının mahzurlarına da dikkat çekmiştir. Ortak Pazar'a üyeliğin Anayasa'daki "millî hakimiyet" prensibine de aykırı olduğunu öne sürülen beyannâmede bu suretle millî sanayiinde yok olacağı iddia edilmektedir. Beyannâmede millete hitaben "ortak pazara evet diyen partilerin liderlerini ve adaylarını nerde görürseniz seçim sanığı olara sorguya çekiniz" ifadesi yer almaktadır⁵⁵.

Sanayileşme konusu da MSP beyannâmesinde ıpkı programında olduğu gibi önemli bir yer tutmaktadır. CHP ve AP'nin sanayileşme denemeleri eleştirilerek sanayileşmede millî hamleyi MSP'nin gerçekleştireceği iddia edilmektedir. Sanayileşmede tatbik edilecek usul ise Batı Almanya ve Japonya modeli olacaktır.⁵⁶ MSP'nin seçim beyannâmesinde göze çarpan bir başka özellik ise nüfus planlamasına karşı çıkmış olmasıdır. Türkiye'nin kalkınması ve dünya siyasetinde güçlü bir mevki alabilmesi için nüfusun çoğalması fikri savunulmaktadır. Ziraî kalkınma düşüncesi de MSP beyannâmesi içinde önemli bir yer tutmakta, köy kalkınması ve orman affı gibi konularda gündeme getirilmektedir.⁵⁷

Milliyetçi Hareket Partisi

MHP'nin seçim bildirisi "Büyük Türk Milleti" hitabıyla başlamaktadır. "Denenmişleri bir daha deneme" sloganı ile seçmene seslenen MHP, diğer partilerin kullandığı "oyları bölmeyin" çağrısının dikkate alınmamasını istemiştir. Bildirgesinin giriş kısmında 1969 seçiminden itibaren ortaya çıkan gelişmeler üzerinde durulmuştur. Ortaya çıkan bunalım ve kargaşadan dış güçler tarafından desteklenen ihtilâlcî sosyalistler kadar "basiretsiz" olarak nitelendirilen Demirel hükûmeti de sorumlu tutulmuştur. Demirel'in öğrenci eylemleri için söylediği "yollar yürümekle aşınmaz" sözü eleştirilmiş ve "AP iktidarının gafletinin zaman zaman ihanet çizgisini zorlayarak devlet düşmanları ile dostları arasında tarafsız kalmak" gibi bir şuarsuzluğa yol açtığı öne sürülmüştür. MHP'nin bildirisinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin müdahalesi ise "kaçınılmaz" olarak değerlendirilmektedir. 12 Mart Muhtırası'nın demokrasi ilkelerine aykırı olup olmadığının tartışılmasını ise zararlı telakki edilmektedir.

CHP hakkında da eleştirilerin yer aldığı bildiride 12 Mart'tan sonra bu partinin giderek sola kayarak anarşistlerin koruyuculuğunu yaptığı öne sürülmüş, CHP'nin bütün propaganda silahlarını MHP'ye ve "ülkücü" Türk gençliğine

⁵⁵ MSP 1973 SB, s.34-39.

⁵⁶ MSP 1973 SB, s.44-60.

⁵⁷ MSP 1973 SB, s. 62, 74, 78.

yöneltiği iddia edilmiştir.⁵⁸ MHP'nin beyannâmesinde millî demokrasi fikri üzerinde önemle durularak ve kuvvetler ayrılığı prensibine bağlı olmak şartıyla tek meclis tek başkan sistemi savunulmuştur. MSP bildirisinde sık sık vurgulanan ahlâk ve maneviyat kavramı MHP bildirisinde de önemle durulmuştur. MHP'nin beyannâmesinde Türk dilinin önemi üzerinde de durulmuş, Türk Dil Kurumu ise "Türk dilini tahrip aracı" hâline gelmekle itham edilmiştir. Türk Dil Kurumu'nun yeniden ele alınarak Türk Dil Akademisi hâlinde yeniden teşkilâtlandırması MHP'nin başlıca hedeflerinden birisidir. Millî eğitim konusu MHP programında olduğu gibi seçim bildirisinde de önemli bir yer tutmuştur.⁵⁹ MHP'nin bildirisinde "Büyük Türk Milleti" hitabının yanı sıra "Aziz Türk Milleti" ifadesinin de sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bildiride "ülkücü gençlik" üzerinde de durulmuş ve 12 Mart öncesinde ülkücülerin komünistlere karşı mücadele ettiği anlatılarak bu görevin 12 Mart'ta şerefli Silahlı Kuvvetlere devredildiği vurgulanmıştır.⁶⁰

MHP parti programında önemle üzerinde durulan "iktisadî demokrasi" görüşü seçim bildirisinde de yer almıştır. Sınıflar toplumu yerine milleti, sınıf mülkiyeti yerine de millet mülkiyetini savunan MHP, iktisadî hayatın düzenlenmesinde toplumun manevî ve kültürel değerlerinin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Adil iktisat nizamı savunulmakla birlikte bunun bir "eşitlik" olmadığına dikkat çekilmiştir. MHP bildirisine göre adalet, eşitlikte değil, herkesin yetenek ve gayretine göre kazanmasıdır. Bu noktada devletin görevi vatandaşın çalışıp kendini geliştirebileceği bir iktisadî mekanizma kurmaktır.⁶¹

Ortak Pazar'a şiddetle karşı çıkan MHP, bu birliğin Türk milletinin iktisadî, sosyal ve siyasî geleceğine son vereceğini söylemekte bu surette Türk sanayiinin doğmadan öleceğini ileri sürmektedir. Ortak Pazarı tasvip etmeyen MHP, NATO'ya ise sıcak bakmaktadır. MHP bildirisinde ABD ve Batı Avrupa devletleri ile daha samimî ilişkiler kurulması yararlı görülürken bir çok işçinin bulunduğu Batı Almanya ile de ilişkilerin geliştirilmesi arzu edilmektedir. İşçi meselelerine de büyük önem verilen bildiride, partinin temel prensibi emeğe saygı, sermayeye güven olarak açıklanmıştır. Milliyetçi harekette, emek ve sermaye birbiriyle kavga eden ve birbirini yok etmeye çalışan iki düşman değil, birbirini tamamlayan iki kardeş olarak mütalâa edilmektedir Türk köylüsünün

⁵⁸ *Milliyetçi Hareket Partisi 1973 Seçim Bildirisi*, Ankara, 1973, s.3-8. [Bundan sonra *MHP 1973 SB*]

⁵⁹ *MHP 1973 SB*, s. 21-29.

⁶⁰ *MHP 1973 SB*, s. 33, 34.

⁶¹ *MHP 1973 SB*, s.35-38.

sorunlarını çözebilmek için de “tarım kentleri projesi” geliştirilmiştir. Her bölgenin özelliklerine göre 8 veya 10 köy ünite olarak ayrılacak ve merkezindeki köy tarım kenti olarak kabul edilecektir.⁶²

MHP'nin seçim beyannâmesinde dönemin meselelerinin tespit edildiği ve ayrı bir başlık altında toplandığı görülmektedir. En önemli mesele olarak pahalılık görülmüştür. Bunun yanı sıra af konusunda da görüş belirtilmiştir. Hiçbir surette istismar yapılamaksızın MHP genel affa taraftar olmakla birlikte vatana ihanet suçuyla yargılananları, marksist eylemcilerin bunların teşvik ve tahrikçilerinin af kapsamı dışına tutulmasını istemiştir. Paralı eğitime karşı çıkan MHP, reform adı altında seçim mevzuatında yapılan değişiklikleri eleştirmekte ve bu değişiklikleri yetersiz bulmaktadır.⁶³

Türkiye Birlik Partisi

Seçimlerin öncesinde çok fazla şans tanınmayan, siyasi partiler yelpazesinde en soldaki parti olarak gözüken ve daha çok bir Alevî partisi olarak nitelendirilen TBP'nin beyannâmesi bizzat genel başkanı tarafından açıklanmıştır. Seçim beyannâmesinde “demokratik güçler birliği” üzerinde durulmaktadır. Bu beyannâme 1970 yılındaki olağanüstü kongrede görüşülerek kabul edilen parti programındaki düşünceler üzerinden şekillendirilmiştir. Partinin “demokratik sol” anlayışının anlatıldığı beyannâmede, 12 yıldız ve arslan yeni bir tahlille açıklanmıştır. Mustafa Timisi'ye göre aslan, cesaret, güç ve kuvveti temsil ederken 12 yıldız ise yoksul Anadolu halkının işçi ve köylü ve dar gelirlinin gerçek kurtuluşunu sağlayacak demokratik sol siyasi felsefenin ilkeleriydi. Bu ilkeler “Devrimcilik, Toplumculuk, Atatürkçülük, Demokrasi, Halkçılık, Devletçilik, Cumhuriyetçilik, Bağımsızlık, Özgürlükçülük, Laiklik, Eşitlik ve Yurtseverlik” şeklinde sıralanmıştır.⁶⁴

1973 seçimi TBP tarafından solun birlik gösterisi ve parlamentonun genişleme arzusu olarak görülmektedir. Devrimci mücadelenin hedefini solu tasfiyeye yönelik “tekelci ve gerici” güçlere karşı geniş cepheli bir demokratik güç birliği olarak tanımlayan Timisi, TBP'nin bu mücadelenin saflarını bütün devrimci güçlere açtığını söylemektedir. Mustafa Timisi partisinin seçimlere katılmadığı illerde de en demokratik adayın desteklenmesini istemiştir.⁶⁵ TBP,

⁶² MHP 1973 SB, s. 48-70.

⁶³ MHP 1973 SB, s.64-69.

⁶⁴ Kelime Ata, *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi, (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)*, Ankara, 2007, s. 249.

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1973, s.1.

parti programında vurgulandığı gibi beyannâmesinde de açıkça NATO'ya karşı çıkmıştır. Türkiye'nin hemen NATO'dan çekilmesi istenmektedir. Aynı şekilde Ortak Pazar'a da karşı olan TBP bu anlamda MHP ve MSP ile benzerlik göstermektedir. Ancak MHP Ortak Pazar'a karşı çıkarken NATO üyeliğini ise gerekli görmektedir.⁶⁶

Millet Partisi

Seçimlerde çok fazla şans tanınmayan partilerden birisi de MP'dir. Program ve ilkelerinden çok bütün rakiplerine meydan okuyan Osman Bölükbaşı'nın şöhreti üzerine bina edilmiş olan bu parti bir "lider partisi" olma özelliğini taşımaktaydı. İktisadî politikaya fazla yer verilmemiş ve tutarlı bir ekonomik görüş ortaya konulmamıştır.⁶⁷ MP seçim beyannâmesinde ise "eşit işe eşit ücret" ilkesinin uygulanacağı açıklanmıştır. Emekli dul ve yetimlerin sıkıntılarının giderilmesi, İstiklâl Madalyası sahiplerine verilen şeref aylığının artırılması, kadınlara yirmi yılda emekliliğe ayrılma hakkının tanınması partinin öne sürdüğü öncelikli vaatlerdir. MP'nin beyannâmesinde aynı zamanda, idarî hizmetlerde çalışan herkese gösterge üstü ücret ödenmesi gerektiği de belirtilmiştir. MP, hastanelerin tek elde toplanmasını, köylü ve çiftçilerin ise ücretsiz tedavi edilmesini sağlayacaklarını vaat etmiştir. İlkokul öğrencilerinin her türlü donanımlarının devletçe sağlanması hususu da MP'nin seçim beyannâme içerisinde yer almıştır.⁶⁸

Seçim Gezileri, Liderlerin Vaatleri ve Tahminler

Seçim kararının netleşmesi üzerine hazırlıklarını tamamlayarak meydanlara inen partiler 14 Ekim'e kadar olan süreçte birbirleriyle girdikleri sözlü savaşlarla gündemi meşgul etmişlerdir. Seçim arifesinde partilerin ortak sloganının pahalılığa ve anarşiye son vermek olduğu bir tespittir. İktidara talip olan siyasi partiler oyunu alacakları rakip partiyi de mümkün olduğunca yıpratma ve hırpalama çabasına girmişlerdir.

Seçim Kampanyasını Şişli'nin gecekondu semti Gültepe'de düzenlenen açık hava toplantısıyla başlatan Ecevit, konuşmalarında hedef olarak AP'yi seçmiş ve 12 Mart'tan sonraki bütün olayların sorumlusu olarak AP'yi göstermiştir. 12 Mart'tan sonraki ayrılmalarla birlikte partisinin giderek halklaştığını söyleyen

⁶⁶ Ahmet Şükrü Esmer, "Dış Siyaset Açısından Seçim Bildirgeleri", *Milliyet*, 2 Ekim 1973, s.1.

⁶⁷ Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tablolu*, Ankara 1965, s.192.

⁶⁸ *Ferüman*, 10 Eylül, 1973, s.1

Ecevit reformlar konusuna değinmiş “tepeden inme halk yararına reformlar yapılmaz” diyerek bunların “sözde” reformlar olduğunu iddia etmiştir. Seçmen yaşının 18’e indirilmemesini de eleştiren Ecevit, AP iktidarının “korktuğu için” gençliğe oy hakkı vermediğini iddia etmiş, “kendi suçlarını yıkımları gençler suçlarını idam sehpalarında öderken onlara oy hakkı vermemektedirler” sözleriyle de AP’yi açıkça itham etmiştir.⁶⁹ Ecevit, CGP’yi ise üzerinde sözü edilmeye değmez bir parti olarak nitelendirmekte ve AP ile işbirliği yaptığı için suçlamaktadır.

CHP Genel Başkanı Ecevit’in meydanlardaki konuşmalarında ağırlıklı olarak üzerinde durduğu konuları reform meselesi, gecekondular problemi, genel af, orman affı, fikir özgürlüğü ve pahalılık gibi meseleler oluşturmaktadır. Seçim Kampanyası genel olarak Ecevit ve Demirel arasında karşılıklı eleştiriler şeklinde geçmiştir. Gecekondular sorununun yanlış devlet politikalarından kaynaklandığını ve gecekondular yıkılmaya gönderilen polislerin de gecekonduda oturduklarını söyleyen Ecevit “böylece yoksullar yoksullara kırıdırılmaktadır biz bu sorunu devlet yardımı ile çözeceğiz” şeklinde konuşmaktadır. Ecevit’in bu sözleri AP ile arasında bir polemik yol açmıştır. Gecekondular konusundaki sözlerinin AP tarafından eleştirilmesi üzerine sözlerinin “anarşistliği teşvik etmek” gibi gösterildiğini söyleyen Ecevit karşılık olarak AP’nin iktidar yıllarında yalnız Ankara’da elli bin kadar gecekondular yapımına göz yumduğunu hattâ seçim öncesinde teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Asıl suçlunun ne toprak hakkı arayan köylü ne de barınma hakkı arayan gecekondular olmadığını asıl suçlunun onlardan “Anayasal haklarını, insanca yaşama haklarını esirgeyenlerin” olduğunu söylemiştir.⁷⁰

Demirel ile Ecevit arasındaki en önemli polemiklerden birisi fikir suçları konusunda yaşanmıştır. AP Ankara Genişletilmiş İl Divan toplantısında fikir suçları konusuna değinen Demirel’in “Devletin temellerine dinamit koyma özgürlüğünü tanımıyoruz. Fikir suçları cezasız kalmaz. Cumhuriyet düşmanlarının tümü AP’nin düşmanıdır. Cumhuriyeti yıkmaya tasavvurları fikir özgürlüğü içinde tasavvur edilemez” sözleri çok tartışılmış ve başta CHP olmak üzere eleştiriye maruz kalmıştır.⁷¹ Demirel’e Bolu’dan cevap veren Ecevit, Demokrasilerde düşüncenin sınırlanmayacağını ancak eylemlerin sınırlanabileceğinin üzerinde durmuştur. Batı demokrasisinin örnek alındığı göz önünde bulundurulacak olursa Batı’da düşünce özgürlüğünün olduğunu

⁶⁹ *Milliyet*, 2 Temmuz 1973, s.1.

⁷⁰ *Milliyet*, 4 Temmuz 1973, s.1.

⁷¹ *Milliyet*, 23 Temmuz 1973, s.1.

söyleyerek düşünce özgürlüğünün sınırlandırıldığı yerde demokrasinin yaşayamayacağını ifade etmiştir.⁷²

Demirel'in fikir özgürlüğü konusundaki konuşması basında da eleştirilmiştir. Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi; Demirel'in düşünce özgürlüğü ile ilgili görüşünü "devletin temelinde dinamit koyma" ile sembolleştirmesini demagoji olarak nitelendirmektedir. Türkiye'deki düşünce özgürlüğü tartışmalarının ağır hapis cezaları ile hapisteki gazeteci, yazar, çevirmen ve editör sayısının hızla artması ile tazelandığını belirten İpekçi'ye göre bunların hiçbiri "dinamit koyma" düşüncesi ile ilgili değildir. Demirel'in özgürlükten yana olduğunu sık sık vurguladığını söyleyen yazar, onun bu iddiasının açıklanış biçiminin aslında AP'nin ya da Demirel'in özgürlükleri sadece kendisine uygun gelen düşünceler için istediğini gösterdiğini söylemektedir. Abdi İpekçi, "gerçek özgürlük aslında kendisi gibi düşünmeyenlerin özgürlüğü için de savaşımdır" diyerek Demirel'i eleştirmektedir.⁷³

Ecevit'in sözlerine en ağır eleştirilerden birisi de CGP'den gelmiştir. AP'den sonra CHP'ye en çok yüklenen parti Feyzioglu'nun partisi olmuştur. "Ecevit TİP'ten bile daha tehlikelidir" diyen CGP'lilere göre CHP genel başkanı aşırı solla aynı paralelde çalışmakta ve TİP'in yerini almaya çalışmaktadır. Bu iddialara delil olarak Ecevit'in bazı sözlerini gösteren CGP, Boğaz köprüsüne, sıkıyönetime, DGM'ye ve anarşistlerin idamına karşı çıkan CHP'yi "aşırı sol eyleme" karşı çıkmamakla suçlamıştır.⁷⁴

CHP'nin seçim konuşmalarında ele aldığı konulardan birisi de orman yangınları olmuştur. CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüpoğlu AP ve CGP'yi bazı kimseleri orman suçu işlemeye teşvik etmekle suçlamıştır. Eyüpoğlu orman affını savunduğu için CHP'nin yangın kışkırtıcılığı ile suçlandığını oysa CHP'nin bütün çabalarına rağmen bu affı seçim sonrasına erteleyen AP ve CGP'lilerin aff çıkarılmış olsa buna cesaret edemeyecek bazı kimseleri adeta kışkırtıklarını öne sürmüştür.⁷⁵ Ecevit'in AP ve CGP'ye yönelik eleştirilerinin bir diğer konusunu ise pahalılık teşkil etmiştir. CGP'yi AP'nin işbirlikçisi olmakla suçlayan Ecevit'e göre AP'nin iktidar yılları Türkiye için huzursuzluk dönemi olmuş, Türk parasının değeri düşmüş, ağır bunalımlar yaşanmış ve bütün bunların neticesinde demokratik sistem müdahaleye uğramıştır.

⁷² Milliyet, 24 Temmuz 1973, s.1.

⁷³ Abdi İpekçi, "Gerçek Özgürlük ve Demirel", Milliyet, 24 Temmuz 1973, s.1.

⁷⁴ Milliyet, 24 Temmuz 1973, s.1.

⁷⁵ Milliyet, 25 Ağustos 1973, s.1.

AP Genel Başkanı Demirel'in ise seçim tartışmasını daha çok 12 Mart müdahalesi ve rejim sorunları üzerine çekmeye çalıştığı görülmektedir. Demirel'in konuşmalarının temelini "seçimle gelenin ancak seçimle gidebileceği" ve "bozulan her şeyin ancak AP iktidara geldiğinde düzeleceği" iddiası oluşturmaktadır.

1973 seçimini bir referandum olarak nitelendiren Demirel'e göre bu seçimler rejimden ve Anayasadan ne anlaşıldığının da açıklığa kavuşacağı seçimler olacaktır. AP'nin mücadelesinin bir demokrasi mücadelesi olduğunu vurgulayan Demirel, rejimdeki belirsizlik ortadan kalkmadan zihinlerin durulmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Türk vatandaşının memlekette olan bitene kayıtsız kalmamasını isteyen AP genel başkanı, "Türk vatandaşı hür rejime sahip çıkmakla aslında medenî haklarına sahip çıkmaktadır... Kendi haklarına vaki müdahalelere razı olmaması hatta razı olur görünmemesi gerekir" diyerek askerî müdahalelerin çözüm olmadığını, demokratik sistemin ancak halk tarafından sahip çıkıldığı takdirde işleyebileceğini vurgulamaktadır. Sosyal adaleti gerçekleştirme vaadi ise AP'nin seçim meydanlarında sık sık vurguladığı konulardan birisi olmuştur.⁷⁶

Yaptığı yayınlarla AP'yi destekleyen Son Havadis gazetesinin hedefinde ise CHP ve Ecevit bulunmaktadır. TİP, CHP kalıbına girerek yeniden dirilmeli diyen Tekin Erer'e göre mahkum olmuş veya olmamış bütün aşırı solcular, komünistler, sosyalistler Ecevit'i desteklemektedir. Yazarın iddiasına göre bütün sol güçler var güçleriyle "antikomünist bir teşekkül buldukları için", AP'ye karşı düşmanlıklarını ilân etmektedirler.⁷⁷ 14 Ekim'de güçlü bir iktidar çıkmazsa sorunların katlanarak artacağını ileri süren Demirel'e göre bu seçimler aynı zamanda milletin Türkiye'de "ihanete ne kadar prim vereceğini" de ortaya koyacaktır. Kırgınlık ve dargınlıklar bir kenara bırakılarak birlik olarak hareket edilmeli ve anarşiyi kollayanın CHP olduğu her yerde anlatılmalıdır.⁷⁸

Edirne'de yaptığı bir konuşmasında da 1973 seçimini "bir şuur testi" olarak nitelendiren Demirel'e göre bu seçim aynı zamanda vatandaş haklarının kağıt üzerinde kalmadığının da bir ifadesidir. 12 Mart müdahalesi sırasında "sine-i millete dönmek" fikrinin tartışıldığını fakat bunu doğru bulmadığını ifade eden Demirel'e göre yapılabilecek her şey yapılmalıdır ve ancak siyaset bu şekilde yapılabilir. Böylece 1971'de yaşanan bunalım yine Demirel'in ifadesiyle "Ankara'ya hapsedilmiştir." Demirel sözlerini şu tavsiye ile noktalamıştır.

⁷⁶ *Milliyet*, 26 Eylül 1973, s.1.

⁷⁷ Tekin Erer, "Günün Akisleri", *Son Havadis*, 16 Ağustos 1973, 12, 13 Ekim 1973, s.1.

⁷⁸ *İrade Dergisi*, Ekim 1973, s. 20, 10, 12.

“Üstünden atlayamadığınız engellerin yanından dolaşın. Önemli olan neticedir...”⁷⁹

Seçim meydanlarında coşkulu kalabalıklara hitap eden Demirel ilginç benzetmeleriyle de liderler arasında ön plana çıkmaktadır. 12 Mart’ı “damı delinen ve çatısından su damlayan ev” olarak nitelendiren Demirel şimdi damın tamir edildiğini ve AP’nin milletin huzuruna bu şekilde çıktığını ifade etmektedir. Bir diğer konuşmasında da “Devlet gemisi artık doğrulmuş altındaki yara kapanmıştır, şimdi yelkenlerin şişmesi için rüzgar bekliyoruz”⁸⁰ diyen Demirel’in bu konudaki en önemli rakibi MSP’nin gölge genel başkanı olarak kabul edilen Erbakan olacaktır. Erbakan’ın meydanlardaki konuşmaları ve yaptığı benzetmeler en az Demirel kadar ilgi çekicidir.

Seçim takviminin Ramazan ayına tesadüf etmesi propaganda mücadelesini iftar sofralarına da taşımıştır. Girtikleri illerde zengin iftar sofralarında ağırlanan liderler konuşmalarını bu davetlerde de sürdürmüşlerdir. Kayseri’de konuşan Demirel, CHP’nin hiçbir zaman “helal oy”la iktidara gelmediğini ileri sürmüş, DP’lileri ise ağır bir dille eleştirmiştir. DP’lilerin davalarının sadece koltuk davası olduğunu söyleyen Demirel, DP’lilerin sadece kendileri için parti kurduklarını ve milletin sırtına basılarak hiçbir yere gelinemeyeceğini ifade etmiştir.⁸¹ Demirel’in sözlerine Adana ve Tarsus gezisinden cevap veren Ecevit “ AP helâl oylarla iktidara geldi, ama haram yiyenlerin iktidarı oldu. Biz iktidara gelecek ve kazancı helâl olanların iktidarı olacağız” şeklinde konuşmuştur.⁸² CHP ve AP yöneticileri arasındaki karşılıklı ithamlar öyle bir hâle gelmiştir ki CHP’liler Demirel’i “bütün gün oruç yemek” sonrasında da iftar sofralarında poz poz resim çektiirmekle dahi suçlamışlardır.⁸³

Meydanlarda liderler arasındaki söz düellosunun dozu artarken seçim meydanlarında da olaylar eksik olmamıştır. Yozgat’taki konuşması sırasında MHP’li gençler tarafından engellenmeye çalışılan Ecevit’in, “Demokrasilerde insanlar başlarına bir başbuğ istemezler, Türkiye’de bir başbuğ değil bir halk olacaktır. Bunlar 12 Mart öncesi yönetimin ektiği tohumların verdiği filizlerdir” şeklindeki sözleri protestolara neden olmuştur. Çorum’un Alaca ilçesinde de

⁷⁹ *Milliyet*, 26 Eylül 1973, s.1.

⁸⁰ *Milliyet*, 29 Eylül 1973, s.1.

⁸¹ *Hürriyet*, 3 Ekim 1973, s.1.

⁸² *Hürriyet*, 7 Ekim 1973, s.1.

⁸³ *Milliyet*, 6 Ekim 1973, s.1.

MHP, MSP ve DP'li gençler Ecevit'in otobüsüne taşlı saldırıda bulunmuşlardır.⁸⁴

Ecevit'e karşı en büyük tepki Isparta'da gösterilmiştir. Konuşması sırasında bir grubun "komünist Ecevit" diye bağırması olaylara sebebiyet vermiş ve ancak askerî birliklerin yatıştırabildiği kavgada çok sayıda yaralanan olmuştur.⁸⁵ Şiddeti artan olaylara rağmen kürsüye çıkarak konuşmasına devam eden Ecevit, bu olayları lehine çevirmeyi başarmış ve kürsü hakimiyetini sürdürmüştür. "..Onlar bizi bu kürsüden indiremezler. Yarın da halktan başka hiçbir kuvvet bizi iktidardan uzaklaştıramayacaktır."⁸⁶ şeklinde konuşan Ecevit, bu olayı sonraki konuşmalarında da propaganda malzemesi olarak kullanmıştır.

Isparta olaylarını Demirel'in kardeşinin yönettiğini iddia eden Ecevit, Isparta'nın Demirel ailesinin derebeyliği hâline geldiğini, Türkiye'nin her yerinde anarşi sona ermesine rağmen Isparta'da devam ettiğini öne sürmüştür. Gençleri şiddet olaylarına kıskırtanların AP yönetimi olduğunu Isparta olaylarının ortaya çıkardığını ileri süren Ecevit, TRT'nin de bu konuda gerçek dışı haber verdiğini iddia etmiştir.⁸⁷ Aynı tarihte Demirel'in Giresun'daki konuşması "Halkçı Ecevit, Başbakan Ecevit" sloganlarıyla kesilirken Ordu'daki konuşması da protestolarla karşılanmıştır.⁸⁸ Demirel'in Sivas konuşması da olaylı geçmiş DP'liler tarafından konuşması engellenen Demirel, CHP'li grupların da müdahaleleriyle karşılaşmıştır.⁸⁹

Ecevit'in Isparta'da uğradığı saldırı, gündemi uzun süre meşgul etmiştir. Ecevit'i destekleyen yayınlar yapan Cumhuriyet gazetesinde de Isparta'daki olaylarda Demirel'in suçlu olduğu ve Anayasa değişikliklerinin AP yararına yapıldığı öne sürülmektedir.⁹⁰ Seçim tarihi yaklaşırken Demirel'in Diyarbakır gezisi de olaylı geçmiş, AP ve CHP'liler karşılıklı gösteriler yapınca çok sayıda kişi gözaltına alınmıştır.⁹¹ Seçim gezileri süresince farklı zamanlarda şiddete

⁸⁴ *Milliyet*, 26 Eylül 1973, s.1.; *Milliyet*, 26 Eylül 1973, s.1.

⁸⁵ Isparta olayları sırasında ikisi bıçakla yirmiden fazla kişi yaralanmış, CHP flaması taşıyan bir kısım otomobiller tahrip edilmiştir. Isparta olaylarını çıkaran üç kişi iki ay hapse mahkum olmuştur. *Milliyet*, 28 Eylül 1973, s.1; *Milliyet*, 1 Ekim 1973, s.1.

⁸⁶ *Milliyet*, 28 Eylül 1973, s.1.

⁸⁷ *Milliyet*, 29 Eylül 1973, s.1.

⁸⁸ *Milliyet*, 28 Eylül 1973, s.1.

⁸⁹ *Milliyet*, 1 Ekim 1973, s.1.

⁹⁰ Nadir Nadi, "Suçüstü", *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1973, s.1 : İlhan Selçuk, "Isparta Olayları", *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1973, s.1.

⁹¹ *Milliyet*, 6 Ekim 1973, s.7.

sahne olmuş, MSP'nin İzmir mitinginde olaylar çıkarken⁹², Gaziantep'de de DP'liler polisle çatışmıştır.⁹³

Seçim tarihi yaklaşırken Ecevit'le Demirel arasındaki mücadelenin gittikçe sertleştiği görülmektedir. Demirel, CHP'nin kullandığı “ortanın solu” ve “düzen değişikliği” sloganlarının Türkiye’de anarşinin yeşermesine sebep olduğunu ileri sürmektedir. Bu konuda CHP’ye yüklenen bir diğer parti ise CGP’dir. Kendisini ne sağ ne de sol bir parti olarak tanımlamayan CGP, milliyetçi ve Atatürkçü bir parti olduğunu sık sık vurgulamaktadır. CHP, Fevziyöglü tarafından defalarca anarşiye prim vermekle suçlanmaktadır. Hattâ CGP başkanlık divanı oldukça ağır bir ithamla “Ecevit’in yıllarca sol kışkırtıcısı ve anarşi savunucusu olarak çalıştığını ve hiçbir makyajın bu gerçeği örtmeyeceğini”⁹⁴ öne sürmüştür. Fevziyöglü ise hemen her konuşmasında bazen üstü kapalı bazen de açıkça CHP’ye yüklenmiştir. “TİP’in bir avuç oyu için aşırı sola taviz verenleri milletimiz çok iyi anlamıştır. Sorumsuz kışkırtmalar ve ölçüsüz vaatler kimseye hayır getirmez”, “Anarşistlere arka verenlerin akıbetini göreceğiz”⁹⁵ şeklindeki ifadeleriyle aynı zamanda TBP’ye de göndermeler yapmıştır.

CGP’nin Ecevit karşıtı politikasının yanı sıra meydanlarda en çok ele aldığı konu pahalılık sorunu olmuştur. Hayat pahalılığının sorumlusu olarak ise 1971’de göreve gelen bakanların tecrübesizliği gösterilmektedir. Fevziyöglü yıkıcı faaliyetlerin bir daha baş göstermemesi için partisinin devlet idaresinde muhakkak ağırlık sahibi olması gerektiğini de her fırsatta ifade etmiştir.

DP’nin seçim gezilerindeki boy hedefi ise AP ve Demirel’dir. DP’nin meydanlardaki en önemli silahı ise eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmuştur. Celal Bayar katıldığı hemen her gezide açıkça eski dava arkadaşı Demirel’e ve AP’ye oy verilmemesini istemiştir. Genel Başkan Ferruh Bozbeyle’nin de konuşmalarında ağırlıklı olarak AP’yi eleştirdiği zaman zaman da CHP ve MSP’ye yüklendiği görülmektedir.

Bozbeyle, Konya DP il kongresinde yaptığı konuşmada ilk kez MSP’yi eleştirmiştir. MSP ile ilgili olarak “Bir parti çıkıyor ben tekbir partisiyim diyor. Hakim huzuruna çıkınca da ben tekbir partisiyim demedim. Tek bir partiyim demek istedim diyor” şeklinde konuşan Bozbeyle aynı konuşmasında DP’nin sağcı bir parti olduğunu açıkça vurgulamaktadır. Demirel’i millî iradeye giden

⁹² *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1973, s.1.

⁹³ *Milliyet*, 10 Ekim 1973, s.1.

⁹⁴ *Milliyet*, 24 Temmuz 1973, s.1.

⁹⁵ *Milliyet*, 28 Eylül 1973; 29 Eylül 1973, s.1.

yolu kapamakla itham eden DP genel başkanı, Ecevit'i ise bölücülük yapmakla suçlamıştır.⁹⁶

Seçim gezileri sırasında yaptığı konuşmalarda DP'lilere AP tarafından baskı yapıldığını ileri süren Bozbeyli bu durumun 1950'den önce CHP'nin yaptıklarını hatırlattığını söylemektedir. AP'ye yönelik çeşitli benzetmeler kullandığı görülen Bozbeyli, İç Anadolu gezisi sırasında yaptığı bir konuşmada; AP'nin 1969'dan sonra "felçli bir hasta gibi" yattığını söylemektedir. DP liderine göre; "Türkiye'de bir iktidar gittiği zaman yerine ordu gelmektedir ki bu yüzden devletin temellerini sağlam bir şekilde kurmak gerekir." Ecevit'in konuşmalarını eleştiren İnönü'nün rutumunu ise "paşa geç kaldı, ektiği meyveler kırmızı rohumlar vermeye başladı" sözleriyle eleştirmiştir.⁹⁷

Bozbeyli'nin eleştiri yönelttiği isimlerden birisi de Nihat Erim olmuştur. Erim'i 12 Mart'tan sonra siyasi partileri kendi hükûmetine güvenoyu vermesi için tehdit etmekle suçlamıştır. Bozbeyli bu gün seçim meydanlarında olağanüstü Hükûmetlere çatanların o zaman mecliste güvenoyu verdiklerini hatırlatarak bu yöndeki eleştirilerini sürdürmüştür.⁹⁸ DP yöneticileri CHP'yi sosyalist bir parti hâline gelmekle suçlamışlardır. Mutlu Menderes ise konuşmalarında CHP'nin anarşistleri koruyucu bir tavır içine girdiğini söyleyerek "anarşistlere ölüm cezası veren hakimlere minnettar olduklarını" ifade etmiştir.⁹⁹

DP'yi destekleyen Adalet gazetesi de yazılarıyla açıkça DP'nin propagandasını yapmış ve Demirel aleyhindeki kampanyalara destek vermiştir. Seçmeni AP'ye oy vermemeye davet eden Adalet "sana oy vermeyeceğim çünkü.." başlığı altında şu nedenleri sıralamıştır. Bu yayın organına göre; 12 Mart'ın gelmesine göz yuman, kardeşlerine engel olmayan, hayat pahalılığına ve karaborsaya yol açan, böl ve yönet politikası ile AP'yi parçalayan, zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan, devlet müesseselerine anarşiyi sokan ve kısacası her türlü olumsuzluğun nedeni sadece AP lideri Demirel'dir¹⁰⁰.

MSP'nin seçim konuşmalarındaki hedefi ise AP ve CHP olmuştur. Genel başkan Süleyman Arif Emre olmasına rağmen gölge lider olarak adlandırılan Necmettin Erbakan'ın konuşmaları büyük ilgi görmüştür. İlginç üslubu ve benzetmeleri ile Erbakan seçim gezilerinin en renkli simalarından birisidir.

⁹⁶ *Milliyet*, 28 Eylül 1973, s.1; 2 Temmuz 1973, s.2.

⁹⁷ *Milliyet*, 26 Eylül 1973, s.1.

⁹⁸ *Milliyet*, 28 Eylül 1973, s.1.

⁹⁹ *Milliyet*, 9 Ekim 1973, s.1.

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için *Adalet*, 12 Ekim 1973, s.1.

MSP'nin en çok üzerinde durduğu konular ise pahalılık ve millî ahlâk meselesi olmuştur.

Partisinin gerici bir parti olmadığını sık sık dile getiren Erbakan MSP'nin parlak bir gelişme gösterdiğini ve iktidar partisi olması için de her şartın mevcut olduğunu vurgulamaktadır. Ülkeyi buhrana götürenlerin “solcu CHP” ve kendi deyimiyle “renksiz AP” olduğunu savunan Erbakan, Isparta'daki konuşmasında; AP'nin bu ildeki mutlu azınlık dahil yalnızca birkaç kişiyi zengin ettiğini, kendi hedeflerinin ise bütün Ispartalıları zengin etmek olduğunu söylemiştir. Fakirlerden vergi almamak, israf ve faize engel olmak Erbakan'ın ön plana çıkardığı vaatlerden birkaçıdır.¹⁰¹ Erbakan'ın AP'yi renksiz olarak nitelemesine Gaziantep'ten seslenen Demirel, Erbakan'a “1969'da AP'den aday olmak isterken renkliydik de şimdi mi renksiz olduk” şeklinde cevap vermiştir¹⁰².

İktidara geldiklerinde MSP'nin “afyon ekimini” başlatacağını söyleyen Erbakan bunun ilaç yapımı için önemli olduğunu ifade ederek gerekli fabrikaların kurularak Avrupa'ya afyon ithal eder hâle gelineceğini söylemiştir.¹⁰³ Malatya ve Kayseri konuşmalarında fitre ve zekâtlarını İslâm kaidelerine uygun verenlere dinî bayramlarda “altın anahtar” dağıtacağını söylemiştir. 1973 seçiminin en ilginç vaadini oluşturan altın anahtar¹⁰⁴ meselesi gündemi uzun süre meşgul etmiştir. İktidara geldiklerinde bu günkü okulları kapayıp yerlerine yenilerini açacaklarını söyleyen Erbakan konuşmasında Demirel'e de eleştiriler yöneltmiştir. Erbakan'a göre AP ve CHP'nin kurduğu okullarda yetişen çocuklar hırsız, komünist, eşkıya ve banka soyguncusu olmaktadır. Bu yüzden ilk icraat bu okulları kaldırmak olacaktır.¹⁰⁵ MSP genel başkan yardımcısı Orhan Batu da “MSP amblemi gerçek saadetin işaretidir. Milletimiz ahlâk ve maneviyata dayanan anahtar'ı seçecektir” demektedir.¹⁰⁶ Erbakan'ın “anahtar” vaadini AP lideri Demirel hemen her konuşmasında eleştirmiştir. Bu konudaki görüşünü ise Bolu mitinginde ki şu sözleriyle ifade etmiştir: “Cennetin anahtarı safsatalarına

¹⁰¹ *Milliyet*, 24 Temmuz 1973, s.1.

¹⁰² *Milliyet*, 6 Ekim 1973, s.1.

¹⁰³ *Milliyet*, 26 Temmuz 1973, s.1.

¹⁰⁴ MSP'nin seçim kampanyasına damgasını vuran aynı zamanda partinin amblemi olan anahtarın gövde kısmı manen ve maddeten kalkınmayı sembolize ediyordu. Bu kalkınma ile milletlerin kuracağı büyük bir medeniyeti temsil etmektedir. Sapının kalp şeklinde olması ise temelin maneviyat ve ahlâk olacağını ifade etmektedir. *Millî Gazete*, 8 Eylül 1973, s.1.

¹⁰⁵ *Milliyet*, 26 Eylül 1973, s.1; *Hürriyet*, 26 Eylül 1973, s.1.

¹⁰⁶ *Millî Gazete*, 17 Ağustos 1973, s.1.

inanmayın. Cennetin anahtarı imandır. Onun da kimde olduğunu sadece Allah bilir.”¹⁰⁷

Pahalılık konusu da Erbakan’ın gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda ilginç örnekler veren Erbakan “kefen parasının bile üç yüz elli liraya çıktığını söyleyerek, milletin neredeyse mevtasının başında nöbet tutacak hâle geldiğini” bildirmektedir. MSP, seçim konuşmalarında en çok milli ahlâk meselesi üzerinde durmaktadır. Erbakan’ın gündeminde “saçını uzatan gençler” de vardır. Gençlerin saç uzatarak kıza benzediğini hattâ papaza döndüğünü kendi renkli üslûbuyla dile getiren Erbakan, sinemalar ve tiyatrolar aracılığı ile ahlâksızlığın köylere kadar indiğini öne sürmektedir.

Her konuşması ile gündem yaratan ve basının eleştirilerine konu olan Erbakan, milli ahlakın her geçen gün bozulmasında yayınladığı resimlerle basının da pay sahibi olduğunu iddia etmiştir. Boşanmalardaki artışın sebebini de kadınların kıyafetlerinin açıklığına bağlayan Erbakan, güzellik yarışmalarına karşı olduğunu da vurgulamaktadır. Her fırsatta AP ve CHP’ye yüklenen Erbakan, AP’nin sağcılığını ise “perhizli hastanın turşu yemesine” benzetmektedir. AP’yi bir taraftan da “Lût kavmi”ne benzeten MSP lideri bu partinin arkasından gidilmemesini istemiştir.¹⁰⁸ Erbakan gittiği her yerde partiye bol miktarda üye kaydettirmiştir. Her konuşmanın sonunda ise ihmal edilmeyen bir yemin töreni söz konusuydu. Sağ ellerin baş parmağı havaya kaldırılarak “memleketin, milletin selameti için” oyların MSP’ye verileceğine and içiliyordu.¹⁰⁹

TBP’nin gündeminde ise geniş kapsamlı af meselesi vardır. Vergi adaletsizliği, pahalılık ve işsizlik seçim konuşmalarındaki öncelikli konulardır. Partisinin demokratik sol anlayışını açıklayan Timisi’ye göre bu politikanın amacı bağımsız ve demokratik bir Türkiye’dir. Demokratik solun işçi kitlelerinin bilimsel dünya görüşü olduğunu söyleyen Timisi; NATO, CENTO ve ikili anlaşmaların feshedilmesini ve Ortak Pazar’dan çıkılmasını istemektedir. Genel başkan Timisi toplumcu ve demokratik sol bir kalkınma programı savunduklarını her fırsatta ifade etmekte ve Ortak Pazarın karşısında olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁰

TBP’nin üzerinde önemle durduğu bir diğer konu ise üniversite ve bilim özgürlüğü olmuştur. Genel grev hakkını savunan ve lokavt müessesesini

¹⁰⁷ *Son Havadis*, 11 Ekim 1973.

¹⁰⁸ *Hürriyet*, 26 Eylül 1973; *Milliyet*, 29 Eylül 1973, s.1.

¹⁰⁹ *Hürriyet*, 7 Ekim 1973, s. 6-7.

¹¹⁰ *Hürriyet*, 3 Ekim 1973, s.1; *Milliyet*, 26 Eylül 1973, s.1.

reddeden TBP, Türk-İş'in izlediği partiler üstü politikayı da eleştirmiştir.¹¹¹ TBP'nin İstanbul mitinginde ise Aybar, CHP'nin TİP'in sloganlarını kullandığını öne sürmüştür.¹¹²

MP seçim meydanlarında fazla varlık gösterememiş, Bölükbaşı'nın MP aleyhinde yürüttüğü kampanya daha çok dikkat çekmiştir. MP'nin seçim konuşmalarında üstünde durduğu öncelikli konular ise hayat pahalılığı, geçim sıkıntısı ve grev hakkı olmuştur. Eğitim sorunları, dul ve yetimlerin durumlarının iyileştirilmesi ve çalışan kadınlara yirmi yılda emeklilik hakkı tanınması gibi konular seçim konuşmalarının temel konusunu teşkil etmiştir. MP 'de pahalılığın sorumlusu olarak AP ve Demirel Hükümetini suçlamıştır.¹¹³

MHP'nin üzerinde durduğu öncelikli konular ise pahalılık, anarşi ve komünizm meselesi olmuştur. Aşırı tüketim, aşırı lüks ve baş döndürücü modalara karşı aile hayatını korumak fikri propaganda konuşmalarında da ifade edilmiştir.¹¹⁴ Gaziosmanpaşa'da düzenlediği bir mitingle seçim kampanyasını başlatan Türkeş, MHP'nin Türk milletinin son devir ilk defa Türk milliyetçiliğini siyasi aksiyon hâline getiren bir parti olduğunu söylemektedir. Milleti yabancılara el açar duruma düştüğünü ileri süren MHP genel başkanına göre bu hâle düşülmesinin sebebi yıllardır Türkiye'yi idare eden siyasi kadroların ülküsüz, bilgisiz ve heyecansız olmasıdır.¹¹⁵

Alparslan Türkeş konuşmalarında daha çok CHP'ye yüklenmiş ve Ecevit'i komünizmi fikir suçu ilân ederek anarşistleri affettirmek istemekle suçlamıştır. MHP pahalılığın ve ekonomik krizin nedeni olarak da liberal kapitalist sistemi görmektedir. Liberal kapitalist sistem de sosyalist sistem de Türkiye'ye yabancı sistemlerdir. Yabancı güçlerin öncelikli amacının kafaları ve ruhları fethederek milleti köleleştirmek olduğuna dikkat çeken MHP yöneticileri, vatandaşları üç hilâli bayrağın altında toplanmaya davet etmişlerdir. Alparslan Türkeş de Konya mitinginde Türk milletinin geri kalma sebebinin başlıca sorumlusunun siyasi kadrolar olduğunu söylemiş ve otuz altı milyon Türkün beyninin "tek bir beyin gibi" olmasını istemiştir. Adana mitinginde ise "millî devlet, millî bir demokrasi kuracağız" demektedir.¹¹⁶

¹¹¹ *Milliyet*, 9 Ekim 1973, s.6-7.

¹¹² *Milliyet*, 7 Ekim 1973, s.1.

¹¹³ *Milliyet*, 7, 8, 9 Ekim 1973, s.1.

¹¹⁴ *Milliyet*, 26 Eylül 1973, s.1.

¹¹⁵ *Tercüman*, 16 Eylül 1973, s.1.

¹¹⁶ *Milliyet*, 6, 7, 8, 9 Ekim 1973, s.1.

Demirel iktidarı dönemini “solun altın dönemi” olarak nitelendiren MHP liderine göre; “Demirel ve AP zihniyeti bakımından Türkiye’de milliyetçilik ve Müslümanlık, Komünizm ve komünistlerden daha tehlikelidir”. Türkeş’in seçim öncesindeki en ilginç tespitlerinden birisi ise MSP ile ilgili olmuştur. CHP’nin MSP’ye kucak açtığını ileri süren Türkeş’e göre CHP, MSP’ye menfaat icabı düşmanca davranmamakta hattâ yayınları ile desteklemektedir. Erbakan’ın da Ecevit için komünist değil solcudur demesini ilgi çekici bulan MHP lideri oy kaygısı gördüğü bu yakınlaşmayı milletin menfaatlerine aykırı olarak değerlendirmektedir.¹¹⁷ Nitekim seçim sonrasındaki gelişmeler ve kurulan CHP-MSP koalisyonu Türkeş’in bu tespitini haklı çıkarmıştır.

CHP’nin en önemli mitingi Taksim mitingi olmuş âdeta bir gövde gösterisine dönüşmüştür. Dönemin ünlü şarkıcılarından birisinin de destek verdiği bu miting, Ecevit’e gösterilen ilginin doruk noktasına çıktığı bir miting olmuştur. Ecevit yaklaşık seksen bin kişiden oluşan bir kalabalığa hitap etmiştir.¹¹⁸

Ecevit’ten bir gün sonra Taksim’de yine büyük bir kalabalığa hitap eden Demirel ise CHP’nin bu propaganda taktiğini şiddetle eleştirerek “Memleket şarkıyla yönetilmez” ifadesini kullanmıştır. Aynı mitingde AP, İstanbul milletvekili adayı ise daha ağır bir ithamda bulunarak Ecevit’i ve beraberindeki sanatçıyı eleştirerek “Türk kadınının alanlarda şarkı söyleyemeyeceğini, zirâ Türk kadınının namuslu ve iffetli olduğunu” söylemiştir.

MSP’nin Taksim mitinginde ise Erbakan’ın boy hedefi yine Demirel olmuştur. Millî ahlâk meselesini ön planda tutan MSP lideri, faizin kalkacağını vurguladıktan sonra tiyatro, sinema ve spora karşı olduğu yolundaki iddiaları ise reddetmiştir.¹¹⁹ MHP lideri Türkeş ise Taksim meydanındaki konuşmasında iktidara geldiklerinde başkanlık sistemini yerleştireceklerini söylemiştir. MHP genel başkanı bu mitingde, “başbuğ Türkeş, başkan Türkeş” tezahüratlarıyla karşılanmıştır.¹²⁰

Seçim öncesinde meydanların durumu üzerinden tahminler yapılmakla birlikte dönemin gazeteleri ve dergileri de yaptıkları anketlerle seçim sonuçları üzerinde varsayımlarda bulunmuşlardır. En kapsamlı araştırma Milliyet gazetesi tarafından yaptırılmıştır. Milliyet’in halk oylaması sonuçlarına göre AP; en az %40.5 en fazla %42.4 oy oranıyla birinci parti olarak gözükmektedir. Bununla

¹¹⁷ *Sabah*, 18 Eylül 1973, s.1.

¹¹⁸ *Hürriyet*, 12 Ekim 1973, s.1.

¹¹⁹ *Sabah*, 1 Ekim 1973, s.1.

¹²⁰ *Hürriyet*, 13 Ekim 1973, s.1.

birlikte AP'nin 1969 seçimine göre oy kaybına uğradığı görülmekte bu oyların DP, MSP, CGP ve CHP'ye ayrı oranlarda taşındığı ifade edilmektedir. Aynı ankere göre AP daha çok orta ve ileri yaşta kilerin oylarına sahip olup kırsal kesimden oy almaktadır. CHP'nin ise en az %36.4 en fazla %39.1 ile ikinci parti olduğu görülmektedir. AP'nin aksine gençlerin ve şehirlerin oylarını alan CHP bir önceki seçimlere göre önemli bir artış sağlamıştır. Bu oy akışının daha çok AP ve de TİP'ten geleceği tespit edilmiştir. DP'nin ise en az % 6.7en fazla %10 alacağı ve oyların daha çok AP'den ve AP ile aynı seçmen tabanından geleceği tahmin edilmektedir. Milliyet'in anket sonuçlarına göre DP, 1973 seçiminin üçüncü partisi olarak gözükmektedir.

CGP'nin ise en az %4.8 en fazla %7 oy alacağı öne sürülürken bu oyların kaynağı olarak CHP gösterilmektedir. CGP'nin oy yüzdesine en yakın olarak en az %4.1 en fazla %7 ile MSP gözükmektedir. Milliyet gazetesine göre; MSP daha çok AP'den ayrılan bağımsızların ve kırsal kesimin oylarını alacak ve gençler tarafından fazla itibar görmeyecektir. Dolayısıyla bu anket sonuçlarına göre MSP iktidar için fazla şans tanınmayan partiler arasındadır. TBP, MP ve MHP'nin ise toplamda en fazla %10 oy alacağı öne sürülerek bu partilerin kendilerine özgü karakterleriyle kolay değişmeyen kemik oylara sahip olduğu ve daha çok bölgesel oyları alabilecekleri ifade edilmiştir. Bu partilerin oy kapasitesi illere ve şahıslara göre düşünülmelidir.¹²¹

Hürriyet gazetesinin bin gönüllünün yaklaşık beşyüz bin kişi ile görüşerek yaptırdığı anket sonuçlarına göre de AP birinci parti olarak gözükmektedir. Hürriyet'in anketi seçmenlerin eğitim düzeyleri kıstas alınarak düzenlenmiştir. Bu ankete göre AP oyları % 43.18-% 45.32 olarak belirlenmiş AP'nin yüksek eğitimlilerden ve şehirlerden alacağı oy oranının düşeceği ifade edilmiştir. Eğitim seviyesi azaldıkça oy verme oranı artmaktadır. İkinci parti durumunda olan CHP'nin oy oranı ise %29.50-%32.4 olarak gösterilmektedir. AP'nin aksine eğitim seviyesi yükseldikçe oy oranının arttığı gözlemlenmiştir. Milliyet'in anketinde olduğu gibi Hürriyet'in anketinde de %7.73 oy oranıyla DP üçüncü sırada yer alırken seçmen profili AP ile benzerlik göstermektedir. MSP ise %5.4 ile dördüncü sırada yer alırken oy alacağı seçmen grubu da düşük eğitimlilerden oluşacaktır. CGP'nin oy oranının %4.7 civarında olacağı ve genellikle ortaokul ve ilkokul mezunları tarafından tercih edildiği öne sürülmektedir. Hürriyet anketine göre oyu artan partiler arasında gösterilen MHP'nin ise %3.21 oy alacağı tespit edilirken tercih eden seçmen kitlesinin çoğunlukla ortaokul

¹²¹ Milliyet gazetesinin EPO (Etüd Eğitim ve Planlama Kuruluşu) ile hazırladığı halkoyu araştırması kapsamında anketler her parti için; yaş grupları, yerleşim bölgeleri, parti lehinde ve aleyhinde gelişmeler baz alınarak düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için *Milliyet*, 6, 7, 8, 9 Eylül 1973, s.1.

mezunu olduğu ifade edilmektedir. Bağımsız adaylara ise %2.27 oranında şans tanınmaktadır. Hürriyet'in anketine göre çok düşük bir oy potansiyeline sahip olan partiler olarak MP ve TBP'ye ise seçimlerde hiç şans tanınmamaktadır.¹²²

Haftalık siyasi haber ve aktüalite dergisi 7 Gün'ün seçim tahminlerinde de AP birinci parti olarak görülmektedir. Partilerin durumu yüzde olarak değil milletvekili sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve illere göre hangi partinin kaç milletvekili çıkaracağı hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre AP, 190 milletvekili ile ilk sıradâ yer alırken onu 173 milletvekili ile CHP takip etmektedir. Üçüncü sırada diğer anketlerde de görüldüğü üzere 34 milletvekili ile DP yer bulmaktadır. MSP, 29 milletvekili ile dördüncü sırada yer alırken CGP ise 16 milletvekili ile beşinci sırada gösterilmektedir. TBP, 7 milletvekili ile temsil edilirken MHP'nin ancak 1 milletvekilliği alacağı MP'nin ise hiç milletvekili çıkaramayacağı öne sürülmektedir.

7 Gün dergisi araştırmasında az da olsa bir yanılma payı olabileceğini söylemekle beraber bu tablodan çıkabilecek en önemli sonucun hiç bir partinin tek başına iktidara gelememesi olduğunu da ifade etmektedir.¹²³ Diğer basın organlarında yapılan tahminlerde de hemen hemen aynı sonuçlara rastlanırken ortak kanaat bu seçimlerden tek başına bir iktidar çıkamayacağı yönündedir. Ancak bazı partileri destekleyen gazetelerin seçim tahminleri ise kendi destekledikleri partinin iktidar olacağı yönündedir. Örneğin Son Havadis gazetesi AP'nin en az 249 milletvekili çıkaracağını öne sürerken Milliyet'in CHP'nin oy oranını abartılı gösterdiğini iddia etmiştir.¹²⁴

İngiltere'nin önde gelen haftalık gazetelerinden Observer, Türkiye hakkında ilginç bir haber analizi yayınlamış, Türk politikacılarının bir kez daha duruma hâkim olmayı denediğini yazmıştır. Türkiye'de kamuoyu yoklaması yapan güvenilir müesseseler olmadığından seçimleri kimin kazanacağını tahmin edilemediğini söylenmektedir. Sağdaki parçalanmanın AP'nin oylarını azaltacağını belirten gazeteye göre, Ecevit'in partiyi sola kaydırmasıyla birlikte Türkiye'de ortaya, Sosyal Demokrat partiye en yakın bir parti çıkmıştır. AP'nin çoğunluk sağlayamasa da seçimi alabileceğini ve koalisyon arayışına gireceğini

¹²² Hürriyet gazetesi, bin gönüllü yardımıyla ile yaklaşık beş yüz bin seçmenin verdiği cevaplardan yararlanarak partilerin alacakları oyları ve yüzdeleri belirlemiştir. Anket düzenlenirken daha çok seçmenlerin eğitim düzeyleri esas alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Hürriyet*, 9 Ekim 1973, s.1.

¹²³ 7 Gün dergisinin muhabirlerinin seçim bölgelerinde yaptıkları inceleme ve seçim bölgelerinin özellikleri dikkate alınarak hazırlanan seçim tahminleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *7 Gün Haftalık Siyasi Haber ve Aktüalite Dergisi*, 10 Ekim 1973, s.1.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Son Havadis*, 10 Ekim 1973, s.1 ; Tekin Erer, "Günün Akisleri", *Son Havadis*, 10 Ekim 1973, s.3.

ileri süren Observer'in yorumuna göre CHP henüz iktidar olmaya hazır değildir ve eğer kazanırsa sonuç Ecevit için çok şaşırtıcı olacaktır ¹²⁵.

Sonuç

1973 Genel Seçimi tabandaki oyların parçalanması yüzünden hiçbir partinin tek başına iktidara gelememesi ile neticelenmiştir. CHP'nin bütün tahminleri altüst ederek birinci parti olması ve AP'nin oy kaybetmesi kamuoyunda uzun süre tartışılmıştır. Şüphesiz bir diğer sürprizi ise MSP yapmıştır. MSP siyasî hayattaki yerini bu seçimler sonrası almış CHP ile koalisyon yaparak ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. Türk siyasî hayatında dini unsurları açıkça bünyesinde taşıyan bir partinin aktif bir şekilde temsil edilmesi bu seçimler sonrasında söz konusu olabilmıştır. Esasında bu durum yıllar sonra yönetime gelecek olan AKP iktidarının adeta habercisi konumundadır.

1960'larda istisnâî bir durum olarak görülen koalisyon hükümetleri bu tarihten itibaren adeta zorunluluk hâline gelmiştir. Bu durum ülke gündeminden hiç düşmeyecek koalisyon pazarlıklarını ve hükümet krizlerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle sağ tabanda çok sayıda siyasî partinin seçime girmesi ve oyların parçalanması muhtemel bir AP iktidarına engel olmuştur.

Seçim sonuçları, seçim öncesinde yapılan anketleri ve tahminleri de boşa çıkarmıştır. Ancak o dönemde profesyonel anlamda kamuoyu araştırmalarının yapılmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Seçim sonuçları yabancı basınında ilgisini çekmiş ve bu konuda birçok değerlendirmeler yapılmıştır. Oldukça hareketli geçen seçim kampanyasında Demirel ve Erbakan renkli üslûplarıyla ön plana çıkarken Ecevit "Karaoğlan" lakabıyla ve iddialı sloganlarla kitleleri peşinde sürüklemiştir. Kamuoyunda da seçimler genellikle Ecevit'in başarısı olarak değerlendirilmiştir. Seçimi izlemek için gelen bir İngiliz gazetecinin "Türk seçimlerini Ecevit adında bir parti kazandı" diye yazması dikkat çekicidir. Kuşkusuz ki bu başarıda CHP'nin gönüllüleri tarafından yürütülen başarılı seçim kampanyasının da rolü büyüktür.

Türk siyasî tarihi açısından değerlendirildiğinde 1973 seçimi 12 Mart sonrası yaşanan ara dönemi sonlandırması ve yönetimin (12 Eylül 1980'e kadar) tekrar sivilleşmesi açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır.

¹²⁵ *Yankı Haftalık Haber Dergisi*, 4-8 Ekim 1973, s. 6.

Kaynaklar

- 7 Gün* (1973). Haftalık Siyasi Haber ve Aktüalite Dergisi, 10 Ekim.
- ABC* (1973). Politika ve Aktüalite Mecmuası, 1 Ekim.
- Adalet Gazetesi* (1973). 11 Ağustos, 10 Eylül, 12 Ekim.
- Barış Gazetesi* (1973). 8 Ağustos.
- Cumhuriyet* (1973). 16 Eylül, 5 Ekim.
- DUVERGER, Maurice (1975). *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun ÖZBUDUN, Ankara.
- ERER, Tekin (1973). "Günün Akisleri", *Son Havadis*, 10, 12, 13 Ekim, 16 Ağustos.
- ERKANLI, Orhan (1973). "Seçim Öncesi Genel Durum", *7 Gün*, Sayı 47, 1 Ağustos.
- Hürriyet* (1973). 26 Eylül, 3 Ekim, 7 Ekim, 9 Ekim, 12 Ekim, 13 Ekim.
- İPEKÇİ, Abdi (1973). "Gerçek Özgürcülük ve Demirel", *Milliyet*, 24 Temmuz.
- İrade Dergisi, Ekim 1973.
- Kudretli, Müreffeh ve Büyük Türkiye için MHP Programı (1973). Ankara.
- Milli Selamet Partisi, 1973 Seçim Beyannamesi (1973). Ankara.
- Milli Gazete*, 17 Ağustos 1973.; 23 Eylül 1973.; 8 Eylül 1973.
- Milliyet* (1973). 2 Temmuz, 4 Temmuz, 23 Temmuz, 24 Temmuz, 26 Temmuz, 3 Ağustos, 25-28 Ağustos, 26 Eylül, 28 Eylül, 29 Eylül, 1 Ekim, 6-9 Ekim, 10 Ekim (1974). 1 Ocak.
- NADİ, Nadir (1973). Suçüstü, *Cumhuriyet*, 29 Eylül.
- ÖZKAN, Necati (2004). Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar, İstanbul.
- SELÇUK, İlhan (1973). Isparta Olayları, *Cumhuriyet*, 29 Eylül.
- Sabah* (1973). 16 Eylül, 1 Ekim, 18 Eylül.
- Son Havadis* (1973). 10 Ekim, 11 Ekim.
- TEKELİ, Şirin (1983). Cumhuriyet Döneminde Seçimler, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul.
- Tercüman* (1973). 12 Eylül, 16 Eylül.
- TOKGÖZ, Oya (1976). Televizyonun Kadının Siyasallaşmasına Etkisi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart- Aralık.
- Yankı* (1973). Haftalık Haber Dergisi, 4-8 Ekim.